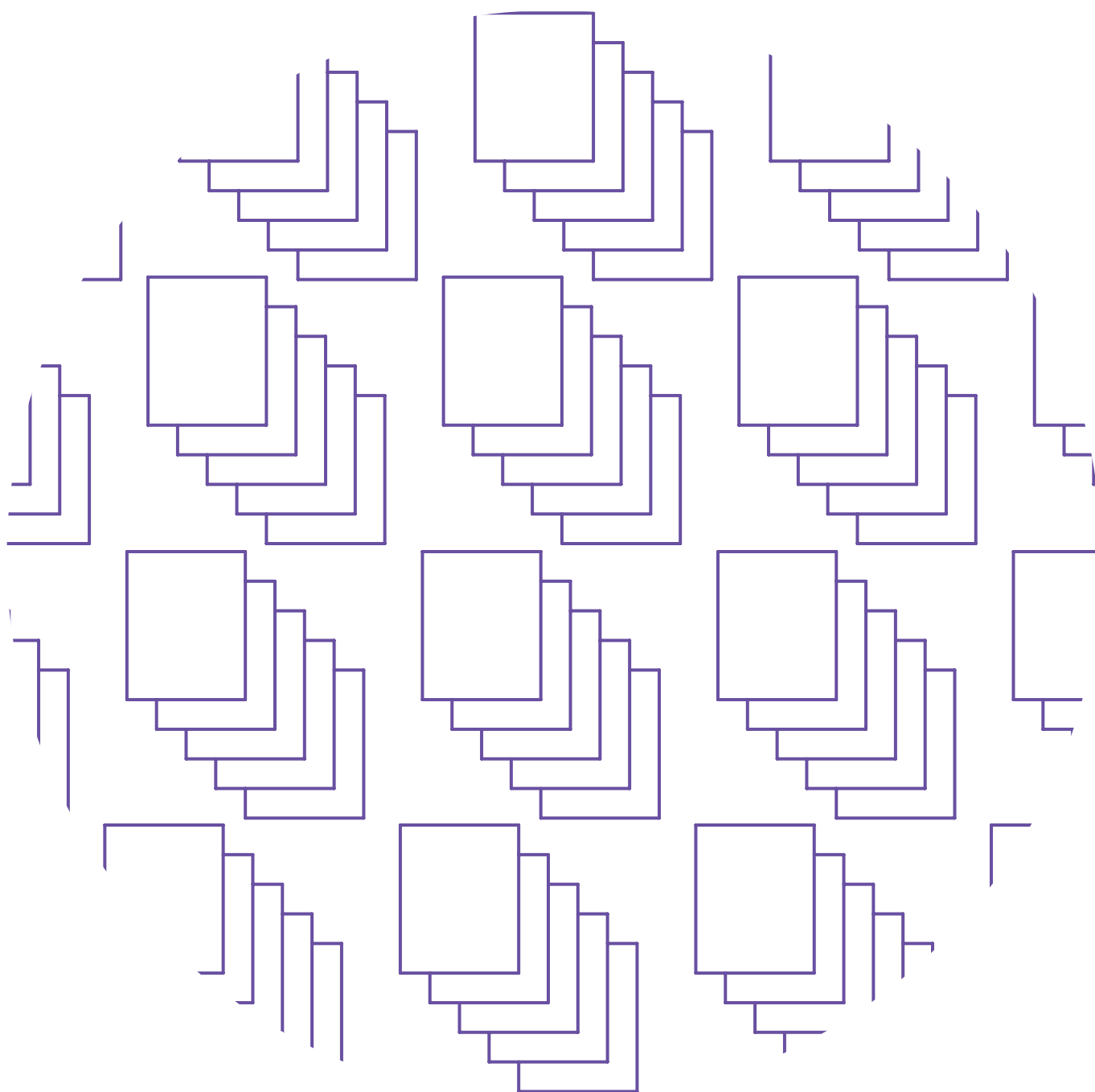

Teorinė
Informacija

LYTIS IR ŠVIETIMAS

Lyčių stereotipai švietime ir profesiniame orientavime

Autorius: Stalo Lesta
Redagavo: Dovilė Masalskienė ir
doc. dr. Giedrė Purvaneckienė
Vertė: UAB Magistrai
Dizainas: Philippos Vassiliades
Projekto koordinatorius: Maria Angeli
Šis dokumentas neatspindi oficialios
Europos Komisijos nuomonės. Atsakomybė už
pateikiamą informaciją bei nuomonę tenka autoriams.
Dokumento medžiagą galima naudoti tik iš anksto
susisiekus su nacionaliniu projekto koordinatoriumi

Adresas: S.Konarskio g. 49 808 kab. LT-03123,
Vilnius, Lietuva
Tel: +370 5 2629 003
Elektroninis paštas: mic@lygus.lt
Puslapis: www.moteruinformacijoscentras.lt
Facebook: Moterų informacijos centras
Daugiau informacijos apie lyčių lygybę: www.lygus.lt

Daugiau informacijos apie projektą (anglų k.) projekto
koordinatorius:

Mediterranean Institute of Gender Studies
Makedonitissas Ave. 46, T.K. 24995,
1703 Nicosia Cyprus
Email: info@medinstgenderstudies.org
Website: www.medinstgenderstudies.org

© Viduržemio jūros lyčių studijų institutas, 2019 m.
Visos teisės saugomos

Co-funded by the Rights, Equality and Citizenship
(REC) programme of the European Union

Turinys

IVADAS	4	3 NELYGYBĖS APRAIŠKOS DARBO RINKOJE	29
1 LYČIŲ ŠABLONAI IR STEREOTIPAI	5	3.1 Lyčių nelygybės apraiškos darbo rinkoje	29
1.1. Kas yra lytis	5	3.2 Moteriškos ar vyriškos profesijos? Lyčių dimensija renkantis karjerą	31
1.2. Vyriškumas ir moteriškumas	5	3.3 Horizontalioji profesinė segregacija	32
1.3. Ką reiškia augti mergaite arba berniuku	6	3.4 Vertikalią profesinę segregaciją: atstovavimas moterims sprendimų priėmimo pareigose	32
1.4. Lyčių stereotipai, diskriminacija ir smurtas lyties pagrindu	8	3.5 Lyčių segregacija priežiūros sektoriuje: darbo ir asmeninio gyvenimo derinimas	33
1.5. Lyčių stereotipai mokyklos aplinkoje	10	3.6 Darbo užmokesčio skirtumai	34
1.6. Lyčių šablonų „laužymas“	13	3.7 Pokyčius skatinantys veiksniai	36
1.7. Naudingi pasiūlymai (įgūdžiai ir patarimai): lyčių stereotipų griovimas mokyklos aplinkoje vykdant į ugdymo planą įtrauktą ir neįtrauktą veiklą	14	3.8 Teisės aktų sistema, kuri skatina profesinės diskriminacijos panaikinimą	36
2 Lyčių lygybė ir lygios lyčių galimybės – (NE)LYGYBĖ	16	4 JAUNIMO STUDIJŲ IR PROFESIJOS PASIRINKIMAS	37
2.1 Lytis, galia ir patriarchalinės visuomenės	16	4.1 Lyčių dimensija mokiniams renkantis studijas	37
2.2 Lyčių (ne)lygybė	17	4.2 Kodėl taip mažai moterų renkasi gamtos mokslus?	38
2.3 Lyčių nelygybė Lietuvos švietime	18	4.3 Vyrai su priežiūra susijusiose profesijose	40
2.4 Lyčių aspekto integravimas Lietuvoje	23	4.4 Tėvų keliami lūkesčiai skirtingų lyčių paaugliams renkantis profesiją	42
2.4.1. Lyčių lygybės teisinis reglamentavimas	23	4.5 Įgūdžiai ir patarimai: skatinti rinktis profesiją išeinant už lyčių „dėžučių“ ribų	43
2.4.2. Švietimo ir mokslo ministerijos vykdomos programos lyčių lygybės atžvilgiu	25	BIBLIOGRAFIJA	45
2.4.3. Mokyklų ugdymo programos	27		
2.4.4. Įgūdžiai ir patarimai: kaip pasiekti lyčių lygybę mokyklos aplinkoje	28		

Ivadas

Lytis – vienas pagrindinių visuomenės gyvenimo organizavimo būdų. Tai pirmas dalykas, kurį norime sužinoti apie naujagimį ir kuris lieka svarbus veiksnys, diferencijuojantis žmogaus galimybes gyvenime globaliu lygmeniu. Tačiau kiek svarbi lytis šiandien tokiose srityse, kaip švietimas ir prieiga prie darbo rinkos? Nepaisant milžiniškų socialinių pokyčių, kuriuos visuomenė išgyveno pastaraisiais metais, lyčių vaidmens suvokimas ir laukiamas „teisingas“ vyrams ir moterims elgesys ir toliau išlieka ir daro didelę įtaką vaikų ir merginų studijų ir profesijos pasirinkimui.

Šis vadovas parengtas pagal Europos Sąjungos finansuojamą programą „GENDER-ED: kova su lyčių stereotipais švietime ir profesiniame orientavime“, kurią koordinuoja Viduržemio jūros lyčių studijų institutas (angl. MIGS) kartu su Kipro šeimos planavimo asociacija, Lietuvos moterų informacijos centru, „Centro Documentazione Donna“ (CDD) Italijoje ir Rumunijos lyčių lygybės ir laisvės asociacija.

Vadovu siekiama sudaryti lyčių padėties visuomenėje, švietimo sistemoje ir darbe vaizdą, pabrėžiant lyčių diskriminacijos ir nelygybės apraiškas šiose srityse. Taip pat išryškinama, kaip lyčių stereotipai riboja vaikų ir merginų studijų pasirinkimą ir daro įtaką jų tolesnei profesinei karjerai. Kitas svarbus tikslas yra plėsti mokytojų žinias, sąmoningumą ir įgūdžius nustatant lyčių stereotipus švietime ir imantis aktyvaus vaidmens juos naikinant. Dėl to vadovu siekiama suteikti mokytojams patarimų, kaip kovoti su lyčių stereotipais mokyklos aplinkoje – su atsiradimo pagrindais asmeniniuose santykiuose ir jaunuolių studijų ir profesijos pasirinkime.

Vadovą sudaro dvi dalys. A dalyje „Teorinė informacija“ pateikiamos teorinės žinios, terminų apibrėžtys, pristatoma esama padėtis švietimo ir užimtumo srityse, gerosios patirties pavyzdžiai, statistiniai duomenys ir praktiniai pasiūlymai mokytojams, kaip ardyti lyčių stereotipus, kovoti su lyčių diskriminacija mokyklos aplinkoje ir skatinti merginas ir vaikus rinktis įvairias studijas / profesijas, nepaisant lyčių stereotipų. Taip pat įtrauktas skyrius, skirtas profesinio orientavimo procedūrai, atsižvelgiant į lyčių aspektą. Jis parengtas išimtinai mokyklų profesinio orientavimo konsultantams, pateikiama konkrečių pavyzdžių, kaip atsižvelgti į lyčių aspektą praktikoje.

Vadovo B dalyje pateikiama švietimo programa, kuri sudaro visą informacijos, sąmoningumo didinimo, įgūdžių ugdymo ir požiūrio bei elgsenos keitimo priemonių rinkinį, skirtą naikinti lyčių stereotipus ir kovoti su lyčių atskirtimi renkantis studijas ir profesiją. Švietimo programos pagrindą sudaro užduotys, kuriose naudojami interaktyvus, patirtinio ir netradicinio mokymosi metodai. Ją galima vykdyti įtraukiant į valstybinį ugdymo planą arba organizuoti kaip užklausinę veiklą.

Smagaus skaitymo!

1 LYČIŲ ŠABLONAI IR STEREOTIPAI

1.1 Kas yra lytis

Biologiniai skirtumai ir biologinė „realybė“, kurioje gimstame, lemia pirmąjį skirstymą į „vyrus“ ir „moteris“. Šis pradinis surūšiavimas pagrįstas biologija (reprodukciniai organai, chromosomos ir kt.) ir bendrąja fiziologija bei žmogaus organizmo funkcionavimu (pvz., hormonai, reprodukcinės funkcijos). Vos gimus kūdikiui, mes žinome, ar tai berniukas, ar mergaitė, pagal tai, ar jis turi penį, ar vaginą.

Biologiniai skirtumai taip pat aiškinami kaip pagrindiniai veiksniai, atskiriantys lytis visuomenėje, ypač jų vaidmens dauginantis atžvilgiu. Todėl visuomenė apibrėžia iš mūsų laukiamą „teisingą“ elgseną, veiklos rūšis ir lyčių galimybes, remdamasi žmogaus kūno biologija ir fiziologija. Dėl to sukuriamas „taisyklių“ rinkinys, kaip vyrai ir moterys turėtų elgtis, kitaip tariant, **stereotipiniai vyrų ir moterų vaidmenys**, kurie atrodo „natūralūs“.

Pavyzdžiui, daugelyje visuomenių vyrams „natūrali“ sritis buvo (ir tebėra) viešoji / politinė sfera: vyrai prisiimdavo lyderių vaidmenis, kaip antai: duonpelnys, rūpintojas, vadas, gynėjas, politikas ir kt. Moteris, priešingai, dėl savo „nesavanaudiškos“ ir „jausmingos“ prigimties būdavo apibrėžiama kaip priklausanti privačiam / šeimos sektoriui, kuriame ji prisiimdavo rūpinimosi šeima vaidmenį ir todėl ribotai dalyvaudavo visuomeninėje veikloje.

Visuomenės sugalvoti arba sukonstruoti vaidmenys, elgesio modeliai, veikla ir gebėjimai, kuriuos visuomenė laiko tinkamais vyrams ir moterims, apibrėžia mūsų lytį. Pagal Europos lyčių lygybės instituto (angl. EIGE) siūlomą apibrėžtį, **lyčių normos**¹ yra susijusios su standartais ir lūkesčiais, kurių vyrai ir moterys skatina (ar netgi jaučia spaudimą) „laikytis“ konkrečios visuomenės, civilizacijos ar bendruomenės tam tikru laiko momentu apibrėžtame intervale. Šios „nerašytos“ taisyklės apie tai, kokie turėtų būti ir kaip turėtų elgtis vyrai ir moterys, įskiepiamos nuo ankstyvo amžiaus (vaikystės) ir yra būtina nuo lyties priklausanti mūsų socializacijos sąlyga.

Anot Judith Butler, kalba arba diskursas, kuriuo apibūdiname lytį, jau pagal apibrėžtį yra riboti ir atskleidžia išankstinį kultūrinį nusistatymą prieš kiekvieną, kuris „neatitinka“ šių kategorijų. Butler (1990) teigia, kad lytis ir giminė (biologinė ir socialinė lytis) yra kultūriniai kūriniai. Lytis yra ne tai, ką „turime“, ir ne „daiktas“ ar „dalykas“, tačiau vaidmens atlikimas. Todėl kasdieniame gyvenime vaidiname lyties vaidmenį, kuris atliekamas konkrečiame istoriniame, socialiniame ir politiniame kontekste.

1.2 Vyriškumas ir moteriškumas

Beveik visos visuomenės turi konkrečių, iš anksto nustatytų lūkesčių, kuriuos kelia vaikų ir merginų, vyrų ir moterų elgsenai, rinkinius. Tai skatina simbolinį **idealaus vyriškumo ir moteriškumo standarto** konstravimą. Šis standartas gali neatspindėti realybės, tačiau vertinamas kaip dominuojantis modelis, pagal kurį „vertinamas“ vyras arba moteris. Dominuojantys vyriškumo ir moteriškumo modeliai vaizduojami ir pateikiami žiniasklaidoje, socialinės tinklaveikos svetainėse, politiniame ir viešajame diskurse, mokyklų vadovėliuose. Nuo labai jauno amžiaus visi turime aiškų vaizdą, kaip reikia atrodyti, kalbėti, rengtis, elgtis ir socializuotis pagal savo lytį.

¹ <http://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1194>

Šiais laikais kalbame apie vyriškumą ne kaip apie fiksuotą tapatybę, bet kaip apie įpročių rinkinį, kuris gali skirtis atsižvelgiant į laikmečio socialinį ir politinį kontekstą (Connell ir Messerschmidt, 2005). Vis dėlto kiekvienoje visuomenėje yra „dominuojantis“ vyriškumo modelis, kurį nulemia kiekvienoje kultūroje ir visuomenėje priimta apibrėžtis. Jis dažnai dar vadinamas „**hegemoniškuoju vyriškumu**“, kuris nėra „įprastas“, ir tai reiškia, kad jis nereprezentuoja daugumos vyrų, tačiau laikomas pagrindine priemone, pagal kurią vertinamas vyrų vyriškumas konkrečioje visuomenėje. Daugumoje vakarų visuomenių pagal dominuojantį modelį vyras turi būti stiprus, ištvermingas, raumeningas, galingas, valdingas, gynėjas, emociškai santūrus, sprendimų priėmėjas, kontroliuojantis, seksualiai aktyvus ir taip toliau. Be to, pagal hegemoniškojo vyriškumo modelį vyrai turi teigti stiprų heteroseksualumą, atmesti homoseksualumą – ypač vyrų ir palaikyti griežtas lyčių vaidmenų ribas.

Panašiai kalbame ir apie „moteriškumo“ sampratą, kuri aprėpia visas taisykles ir įpročius, kuriais apibrėžiama „tinkamai“, atsižvelgiant į laikmetį ir kultūrą, atrodanti ir besielgianti moteris. Moteriškumas dažnai apibrėžiamas lyginant moterį su vyraujančiais grožio standartais, jos mokėjimu įtikti, rodomu pasiaukojimu ir rūpinimusi šeima. Moterys sužino turinčios rūpintis savo išvaizda ir kūnu, būti geros formos ir jaunatviškos, meilios, jautrios, emocingos ir pasiaukojančios. Taip pat tikimasi, kad merginos ir moterys prisiims „globėjos“ vaidmenį, bus mandagios, rodys pagarbą, rūpinsis namais ir vaikais, bus drovios, kukliai rengsis ir bus pasyvesnės negu vyrai, o taip pat tramdys savo seksualumą.

1.3 Ką reiškia augti mergaite arba berniuku

Straipsnyje „Barbie Girls versus Sea Monsters: Children Constructing Gender“ (2000) Michael A. Messner aprašo vaizdelį iš platformų parado, kuriame dalyvavo vaikų futbolo komandos. Berniukai juda pirmieji iškėlę pavadinimą „Jūrų monstrai“, platformos pagrindinė spalva – mėlyna. Po jų seka mergaičių platforma rausvos spalvos apsiaustyje, sklinda garsi muzika, pagrindė tema – „Barbės“. Berniukai iškart sureaguoja ir praeidami pro platformą šaukia „Jokių Barbių!“. Tėvai žvalgosi vieni į kitus ir komentuoja: „Kokie jie skirtingi!“ Pasak Messner, tėvai dažnai pabrėžia lyčių skirtumus, o ne panašumus. Pavyzdžiui, kai visi vaikai žaidžia futbolą, tėvai nepastebi, kokie panašūs berniukai ir mergaitės.

Per praėjusius dešimtmečius sociologai ir psichologai atliko nemažai tyrimų, kurie rodo, kad tėvai elgiasi su vaikais skirtingai ir atsižvelgdami į jų lytį. Viena iš pirmųjų šį klausimą nagrinėjusių tyrimų tyrėjai apėngė šešių mėnesių kūdikį berniuku (Adamas) arba mergaitės (Betė) drabužėliais ir davė motinoms su juo pažaišti. Jie pastebėjo, kad motinų elgesys skyrėsi atsižvelgiant į tai, ar jos galvojo žaidžiančios su mergaite, ar su berniuku (Will, Self ir Datan, 1976).

Žinutės ir lūkesčiai, su kuriais auginami berniukai

Mes tikimės, kad berniukai bus ištvermingesni ir gebės greičiau atsigauti fiziškai ir dvasiškai. Neverks ir iš niekur nieko neapsipils ašaromis. Tokie posakiai kaip „nebūk mergiotė“ siunčia žinutę, kad mergaitės yra silpnesnės, o berniukai turi būti stiprūs.

- Berniukų kambariai dažniausiai dekoruojami džunglių gyvūnų, dinosauro, superherojų atvaizdais – tuo, kas rodo galią. Tarp jų žaislų irgi yra sunkvežimių, automobilių, darbo įrankių, dinosauro, veiksmo filmų herojų ir apskritai tokių žaislų, kurie moko juos, kad reikia būti stipriems, labiau „pašėlusiems“, ištvermingiems ir kad reikia kovoti ir ginti save ir kitus.

- Mes darome prielaidą, kad visiems berniukams patinka sportas, kad jie mėgsta žaisti lauke, gamtoje ir išsipurvinti.
- Mes lengviau lenkiame berniukus prie grupinio sporto šakų (pvz., futbolo). Mes taip pat skatiname juos dalyvauti su konstravimu, inžinerija, robotika ir kovos menais susijusioje veikloje, o ne dailės, šokių, teatro ir meninės išraiškos būreliuose.
- Dauguma tėvų pripažįsta nemokantys berniukų namų ruošos darbų, tačiau moko juos kai ką paremontuoti ir nupjauti veją.
- Paauglystėje vaikinukams suteikiama daugiau laisvės negu merginoms. Regis, tėvai mažiau nerimauja, kai kur nors su draugais išeina vaikinukai, jie jaučiasi labiau atsipalaidavę ir rečiau vaikus tikrina.
- Kad būtų laikomi patrauklesniais, vaikinai turi būti raumeningesni, demonstruoti savo ištvėringumą, atrodyti labiau pašėlę ir linkę rizikuoti.
- Jiems taip pat suteikiama daugiau laisvės seksualumui reikšti. Aktyvus flirtavimas ir seksualinis gyvenimas vertinami kaip sveika „vyriškumo“ išraiška, jeigu tik tie santykiai heteroseksualūs. Tėvai lengviau susitaiko su tuo, kad paaugliai vaikinukai flirtuoja ir gyvena seksualinį gyvenimą, negu jeigu tai būtų merginos (Axinn, Young-DeMarco ir Caponi -Ro, 2011). Taip pat tikimasi, kad jie „kontroliuos“ santykius ir neleis draugėms „vedžioti juos už nosies“.
- Be to, tikimasi, kad vaikinai turėtų tuoktis gerokai vėliau negu merginos, nes jiems reikia skirti daugiau dėmesio sėkmingam įsitvirtinimui darbe iki santuokos (Axinn, Young-DeMarco ir Caponi -Ro, 2011).
- Su pirma paminėtaisiais siejasi ir lūkestis dėl profesijos pasirinkimo. Profesija turi suteikti prestižą, socialinę padėtį, tobulinimąsi, sėkmę, pinigus ir padėti sėkmingai įsilieti į kitų darbuotojų ratą.

Pastaruoju metu tyrėjų susidomėjimas nukrypo ir į tai, kad vyriškoji tapatybė atrodo turinti griežtesnius rėmus negu moteriškoji. Pavyzdžiui, tėvams daug lengviau priimti tai, kad mergaitės žaidžia „berniukiškus“ žaidimus, pavyzdžiui, futbolą, o ne tai, kad berniukai domisi lėlėmis, mada ar noriai šoka baletą, užuot žaidę futbolą. Apskritai berniuko vaidmuo formuojamas konkrečiau ir nuosekliau, palyginti su mergaitės vaidmeniu. Tėvai (ypač tėvai vyrai) dažniausiai labiau rūpinasi tuo, ar jų berniukai išsiugdys vyriškąją tapatybę (Siegal, 1987), todėl berniukams daromas didesnis spaudimas laikytis savo lyties socialinių modelių negu mergaitėms (Turner ir Gervai, 1995).

Žinutės ir lūkesčiai, su kuriais auginamos mergaitės

- Per žaislus, drabužius ir kitų elgesį su jomis mažos mergaitės gauna žinutę turinčios elgtis „tinkamai ir padoriai“, kaip „tobulos mažytės ledi“.
- Žaisti joms paprastai duodama su lėlėmis, lėlių namukais, arbatos servizais, žaisliniais virtuvės baldais, papuošalų gamybos ar grožio priežiūros rinkiniais (veidrodžiai, šukos, plaukų džiovintuvai, makiažo rinkinukai). Žaislai dažniausiai yra susiję su namų ruoša (pvz., skalbyklės, lyginimo lentos, dulkių siurbliai ir kt.). Dėl to mergaitės gauna žinutę, kad turi būti išsipuošusios, tiekti maistą, padėti su namų ruošos darbais ir rūpintis mažesniais vaikais. Tai dažniausias stereotipas, kurį visuomenė primeta moterims.
- Mes taip pat tikimės, kad mergaitės bus tvarkingos ir švarios, darome prielaidą, kad joms nepatinka „šiurkštūs“ žaidimai arba žaidimai lauke, per kuriuos gali tecti išsipurvinti.

- Esame linkę manyti, kad mergaitėms labiau reikia mūsų pagalbos, paramos arba apsaugos (duodami joms suprasti, kad savo jėgomis arba savais metodais joms taip lengvai nepavyks ko nors pasiekti, neskatiname jų būti tokiais pat savarankiškais kaip berniukų).
- Mes tikimės, kad mergaitės geriau supras jausmus ir lengviau gebės save išreikšti.
- Mes skatiname mergaites dalyvauti veikloje, susijusioje su šokiais, baletu, ritmine gimnastika, daile, menine veikla, teatru ir menine saviraiška, o ne stiprinti komandinių sporto šakų ar kovos menų įgūdžius.
- Per žiniasklaidos, tinklaveikos ir pramogų pasaulio palaikomus įvaizdžius merginos gauna žinutę, kad moterys turi būti dailios figūros, rūpintis savo išvaizda, visada atrodyti jaunatviškai ir sekėti madą.
- Iš mergaičių tikimasi, kad jos valdys savo seksualumą ir bus „kuklios“.
- Paauglystėje tėvai mažiau toleruoja dukrų lytinius santykius ir dažniau kalba su jomis apie dorovę. Merginos dažnai sulaukia iš tėvų žinutės, jog „būtų geriau, kad neužsiimtum seksu, o jeigu turi lytinių santykių, aš nenoriu apie tai žinoti“ (Wood ir kt., 2002).
- Be to, tėvai tikisi, kad dukros susituoks jaunesnio amžiaus negu sūnūs, ir jiems beveik nesuvokiama, kad dukros gali likti netekėjusios arba, dar blogiau, neturėti vaikų (Axinn, Young-DeMarco ir Caponi -Ro, 2011).
- Tai atspindi prieštarinę struktūrą, kurioje konstruojama moteriškoji tapatybė: viena vertus, socialinė evoliucija skatina moteris siekti akademinės sėkmės, būti nepriklausomas ir emancipuotas, o kita vertus, jos vis dar spaudžiamos „nerašyto“ lūkesčio ir „įsipareigojimo“ derinti pasirenkamą profesiją prie motinystės ir rūpinimosi šeima.

1.4 Lyčių stereotipai, diskriminacija ir smurtas lyties pagrindu

Stereotipai – tai apibendrintas ir standartizuotas tikrovės suvokimas (kuris yra paprastai kraštutinis ir nelankstus) žmonių grupės atžvilgiu (Cardwell, M., 1996). Visi esame girdėję tokius posakius, kaip „britai gerai toleruoja alkoholį“, „amerikiečiai yra nutukę“, „indai gabūs kompiuteriams“ ir kt. Stereotipų pasitelkimas yra būdas „pernelyg supaprastinti“ mus supančios visuomenės suvokimą. Iš esmės stereotipai sumenkina žmonių gyvenimo sudėtingumą ir turtingumą iki vos kelių būdvardžių.

Pulitzerio premijos laureatas amerikiečių žurnalistas W. Lippmannas, kuris pirmasis pristatė šį terminą, patvirtino mintį, kad stereotipai veikia kaip „mūsų minčių atvaizdai“, „pasaulio žemėlapiai“, kurie leidžia žmonėms aprėpti informacijos gausą ir sumažinti tikrovės pažintinį sudėtingumą (Lippmann, W., 1922). Stereotipai sumažina tą apdoravimo (t. y. mąstymo) kiekį, kurio reikia susitikus su nauju žmogumi, ir todėl mes žinome, kaip jį reaguoti, remiantis „numatoma“ jo elgsena. Be to, pasak Lippmanno, stereotipais dažnai naudojamosi siekiant pateisinti požiūrį į „kitus“ ir elgesį su jais. Stereotipai neišnyksta dėl to, kad mūsų sąveika su „kitais“, mūsų suvokimas yra sutelktas išimtinai į elementus, kuriuos jie patvirtina (McLeod, S. A., 2015).

Lyčių stereotipai „įsminga“ nuo tos akimirkos, kai gimstame. Norime to ar ne, visi esame bombarduojami žinutėmis (iš tėvų, šeimos, bendraamžių, žiniasklaidos, socialinės tinklaveikos svetainių, visuomenės, religijos ir kt), kurios apibrėžia „tinkamą“ ir „laukiamą“ vyrų ir moterų elgesį. Vis dėlto svarbu pripažinti, kad „laukiamas“ moteriškumo ir

vyriskumo modelis (žr. 2.2 sk.) iš esmės pastatytas ant stereotipų visumos pamato. Tikėjimasis, kad moteris bus jautri, drovi, emociinga, pasiaukojanti ir pirmenybę teiks rūpinimuisi šeima, o ne karjerai, jau savaime yra socialinė konstrukcija. Tuo tarpu mūsų lūkesčiai, kad vyras turėtų mąstyti „logiškai“, pasitikėti savimi, būti emociškai santūrus, stiprus, ambicingas, sėkmingas ir susitelkęs į savo profesinį tobulėjimą, taip pat yra stereotipas. Šie stereotipai gali netikti arba nepatikti visiems žmonėms.

Nors lyčių vaidmenys pastaraisiais metais smarkiai kito, ir mes pažįstame vyrų ir moterų, kurie neatitinka pirmiau nurodytų charakteristikų, vis dėlto ir toliau sprendžiame apie daugelį žmonių remdamiesi šiais stereotipais. Pavyzdžiui, mus vis dar stebina moteriškas pilotės balsas, per valdymo sistemą pateikiantis informaciją apie skrydį, arba į darbą paskambinęs tėvas, kuris sako vėluosiantis, nes veža vaiką pas gydytoją. Sąmoningai arba pasąmoningai darome prielaidą, kad pilotas yra vyras ir kad dauguma tėvystės pareigų priklauso motinai. Lyčių stereotipai stipriai įsišakniję visuomenėje, o taip pat mūsų asmeniniame suvokime ir juos pakeisti labai sunku. Jie „palenda mums po oda“ ir tampa suvokiama mūsų „tiesos“ versija.

Stereotipų poveikis

O koks vis dėlto yra stereotipų poveikis? Lyčių stereotipai „įkalina“ žmones hipotetiniuose vaidmenyse, kuriuos pasirinko ne jie patys ir kurie uždaro juos labai siaurame ir dažnai nelanksčiame kontekste, kurį apibrėžia kitų žmonių jiems keliami lūkesčiai. Tai dažnai tampa savaime išsipildančia pranašyste. Pavyzdžiui, mergina, kuri nebando žaisti futbolo (nes „žino“, kad „mergaitės prasčiau žaidžia futbolą negu berniukai“), galiausiai neišmoksta žaisti futbolo. Taip ji (pirmiausia sau pačiai) patvirtina suvokimą, kad vaikinai geriau žaidžia futbolą. Tas pats nutinka ir tada, kai vaikinukas nutaria nesirinkti ikimokyklinio ugdymo studijų, nes „pripažįsta“, jog rūpinimasis mažais vaikais „geriau tinka“ moters, o ne vyro vaidmeniui, ir taip patvirtina suvokimą, kad vyrų su priežiūra ir globa susijusios profesijos nedomina. Taip stereotipai veikia kaip slopintuvai, kurie smarkiai riboja žmogaus galimus pasirinkimo variantus ir užkerta jam kelią išvystyti visus savo gebėjimus.

Tuo pačiu metu stereotipai atspindi visuomenės baimes, kad berniukai ir mergaitės, vyrai ir moterys gali nukrypti nuo nustatytų lytims vaidmenų, ir tai atsilies neigiamai. Vaikinai ir merginos, kurie skiriasi nuo „taisyklės“ ir neatitinka stereotipinio vyriskumo ir moteriškumo „modelio“, susiduria su įvairiomis neigiamomis elgesio apraiškomis, kaip antai: žeminimu, neigiama kritika, sleidžiamais neigiamais gandais, atstūmimu ir izoliavimu, bauginimu gyvai ir internete, psichologiniu, žodiniu, fiziniu ir seksualiniu smurtu. Toks šiurkštus elgesys vadinamas **smurtu lyties pagrindu**, kadangi čia į žmones nusitaikoma dėl jų lyties arba lytinės orientacijos. Tokiomis sąlygomis, o taip pat jūdami spaudimą taikytis prie lytims keliamų lūkesčių, tiek vyrai, tiek moterys pakliūva į elgsenos, kurios tikimasi iš atitinkamos lyties, „šablono spąstus“. Dažniausiai jie įtikinami su tokia padėtimi susitaikyti ir iš paskutiniųjų stengiasi atlikti jiems primestą socialinį vaidmenį. Tačiau kiek toks taikymasis kenkia kiekvienam iš mūsų ir mus supantiems žmonėms?

Lyčių stereotipai dažnai gali lemti išankstinį nusistatymą, diskriminaciją ir nelygybę. Įprastas **išankstinio nusistatymo** pavyzdys yra įsitikinimas, kad moterys neturi įgūdžių sėkmingai vadovauti, nes darbe negali būti pakankamai „kietos“, „agresyvios“ arba „dominuojančios“ (Well, B. ir Heilamn M. (2005). **Diskriminacijos** pavyzdys yra priimti dirbti vadovu vyrą, kurio kvalifikacija žemesnė negu moters, remiantis pirma pateiktu išankstiniu nusistatymu.

1.5 Lyčių stereotipai mokyklos aplinkoje

Mokykla ir švietimo sektorius apskritai nėra apsaugoti nuo diskriminacijos ir išankstinių nusistatymų atsiradimo. Lyčių stereotipai persmelkia mokinių, mokytojų ir mokyklos konsultantų suvokimą, požiūrius, lūkesčius ir elgseną. Tai stipriai atsispindi mokinių studijų ir vėliau profesijos pasirinkime. Be to, smurto ir priekabių ieškojimo lyties pagrindu atvejai mokykloje, homofobiško diskurso naudojimas ar kitos homofobijos apraiškos taip pat kildinami iš lyčių stereotipų. Smurto lyties pagrindu mokyklos aplinkoje problematika buvo plačiai išnagrinėta projekte „Youth4Youth: kartu mes galime pasipriešinti smurtui prieš mergaites ir merginas“²

Stereotipinis lyčių vaidmenų suvokimas yra tiesiogiai arba netiesiogiai pateikiamas ugdymo plane, mokyklos vadovėliuose, kalbos vartosenoje ir mokyklos aplinkos diskurse, o taip pat „**paslėptame ugdymo plane**“, t. y. kasdienėje mokyklos veikloje, kuri nėra oficialaus ugdymo turinio dalis.

Paslėptas ugdymo turinys laikomas ypač svarbiu ir pastaraisiais metais sulaukė tyrėjų susirūpinimo. Žinutės (o labai dažnai ir netinkamos žinių formos), kurios perduodamos švietimo sistemoje neformaliai ar nepastebimai (t. y. per paslėptą ugdymo planą) dažnai, palyginti su oficialiu ugdymo planu, perteikia įkyresnę doktriną (Gkotovos, Mavrogiorgos ir Papaconstantinou, 2000). Vis dėlto atrodo, kad mokytojai nesupranta savo dalyvavimo skleidžiant „paslėptą ugdymo planą“, kaip nesupranta ir to, kad neformali elgsena taip pat kuria stereotipus.

Toliau pateikiami įvairūs pavyzdžiai, kurie parodo, kaip lyčių stereotipai pasireiškia mokyklos aplinkoje. Šie atvejai paimti iš kokybinio tyrimo, kuris buvo atliktas pagal programą „Lytis ir švietimas“ 2017 m., o taip pat iš įvairių kitų kiekybinių ir kokybinių tyrimų, kurie buvo atlikti įvairiose Europos mokyklose, įgyvendinant Europos Sąjungos programas³. Taip pat pateikiamos nuorodos į tarptautinius šaltinius ir straipsnius.

Stereotipiniai požiūriai ir mokinių suvokimas

Paauglystėje lyčių tapatybė pateikiama per įvairius pavaizdavimus, kadangi pastarieji konstruojami keičiantis visuomenei. Vis dėlto šias „išsivysčiusias“ tapatybes ir toliau užgožia dominuojančios vyriškumo ir moteriškumo apraiškos, kurios vyrauja mokyklos kontekste (Deligiannis-Kouimtzi, 2003).

- Paaugliai pripažįsta stereotipinį lyčių skirtumą pareigų pasiskirstymo namuose ir šeimoje aspektu: jie atskiria, kad atsakomybę už rūpinimąsi namais ir šeima dažniausiai prisiima motinos, o vyrai dažniausiai laikomi atsakingais už šeimos pragyvenimą (GEAR II, 2016).
- Jie taip pat tiki, kad mokytojai (vyrai ir moterys) kelia skirtingus lūkesčius kiekvienos lyties atstovams ir su vaikais ir mergaitėmis elgiasi skirtingai, pagal lytį. Pavyzdžiui, verčiant nedrausmingus vaikus sėdėti šalia mergaičių tikriausiai sustiprinama mintis, kad mergaitės turėtų būti tylios, ir tikimasi, kad jos nuramins ir kitus (Raghavendra T., 2014). Merginoms taip pat paskiriamos įvairios pareigos arba darbai, kurie nepatenka į ugdymo planą (GEAR, 2016). Ir dažnai tas darbų paskirstymas būna labai stereotipinis, vaikinai nešioja stalus, merginos puošia klasę („Gender Ed“, 2017).

2 Youth4Youth: jaunų žmonių įgalinimas bendraamžių švietimui siekiant smurto lyties pagrindu prevencijos (2012) <http://www.lygus.lt/metodine-medziaga/>

3 GEAR Against IPV-II (2016): kiekybinis tyrimas su mokytojais ir mokiniais iš mokyklų Graikijoje, Kipre, Ispanijoje, Rumunijoje ir Kroatijoje.
Gender Ed (2017): šiame projekte atliktų tyrimų Kipro, Lietuvos, Rumunijos ir Italijos mokyklose rezultatai.

- Tuo tarpu panašūs dalykai atsispindi ir mokinių elgesyje su mokytojais. Mokiniai užsimena, kad mokytojus vyrus jie laiko griežtesniais ir šalia jų elgiasi drausmingiau. Mokytojas moteris jie vertina kaip rimtesnes ir šalia jų stengiasi nejuokauti ir nekvailioti, kadangi jaučia, jog šalia jų turėtų elgtis „padoriau“ („Gender Ed“, 2017).
- Nors paaugliai pripažįsta, kad išvaizda svarbi abiejų lyčių atstovams, jie pripažįsta, kad merginos jaučia didesnę spaudimą turėti dailią ir liekną figūrą („Gender Ed“, 2017).
- Merginos ir vaikinai, kurių išvaizda neatitinka stereotipų, dažnai sulaukia neigiamos kritikos, nepriimami į bendraamžių tarpą, apie juos skleidžiami nepalankūs gandai, jie kenčia nuo homofobiško bendraamžių bauginimo dėl to, kad yra suvokiami kaip homoseksualūs („Gender Ed“, 2017).
- Vadovaujantis elgsenos psichologija, merginos yra linkusios rodyti mažesnę pasitikėjimą ir nepakankamai vertinti savo įgūdžius, ypač tose pamokose, kur jos jaučia stipresnę konkurenciją su vaikinais arba kur joms „atrodo“ sunkiau gauti gerus pažymius (Van De Werfhorst ir kt., 2003). Vaikinai, priešingai, linkę pervertinti savo gebėjimus ir atrodyti pernelyg tikri savimi (Niederle ir Vesterlund, 2007). Ši tendencija itin akivaizdi per matematikos ir gamtos mokslų pamokas, ir dėl to merginos šių dalykų nesirenka, nes mano, kad joms nesiseks – Kurtz-Costes ir kt. tai vadina saviveiksmingumo koregavimo procesu (2008).
- Suvokimas apie lyčių seksualumo išraišką ir toliau siejamas su dvigubais standartais. Viena vertus, vis dar vyrauja suvokimas, kad merginos turi slopinti savo seksualumą ir būti „moralesnės“. Mergina, kuri atrodo turėjusi daugiau seksualinių partnerių, sulauks skaudžios bendraamžių kritikos, žodinių įžeidimų, apie ją galbūt net pasklis neigiamos kalbos. Kita vertus, vaikinai, kurie parodo didesnę seksualumą, laikomi patraukliais, ir jiems tai yra būdas „pasipuikuoti“. Toks supratimas vis dėlto iškelia svarbių klausimų apie seksualinio priekabiavimo ir prievartos pasireiškimą mokyklos aplinkoje, o taip pat paauglių santykiuose („Gender Ed“, 2017).
- Augdami ir atrasdami seksualumą, merginos ir vaikinai apriboja bendravimą klasėje ir pageidauja sėdėti atskirai. Stingant išsamios lytinio švietimo programos, toks „fizinis“ atsiskyrimas klasėje gali netiesiogiai signalizuoti, kad lyčių sąveika yra draudžiamas dalykas.

Mokytojų stereotipiniai požiūriai, suvokimas ir lūkesčiai

Mokytojų lūkesčiai vaidina reikšmingą vaidmenį mokiniams siekiant rezultatų ir formuojant mokinių supratimą apie savo gebėjimus ir gabumus. Nors dažniausiai mokytojai yra įsitikinę, kad su vaikinais ir merginomis elgiasi vienodai (Younger, Warrington ir Williams, 1999), tikrovėje tyrimai parodė, kad dažnai mokytojai nesugeba pripažinti savo pačių išankstinio nusistatymo arba stereotipų arba kad jiems sunku atpažinti diskriminaciją lyties pagrindu mokyklos aplinkoje ir stereotipines nuorodas mokyklos vadovėliuose. Projekto partnerių šalių (Kipro, Italijos, Rumunijos ir Lietuvos) mokyklose su mokytojais ir mokiniais atliktas tyrimas parodė, kad:

- Mokytojai laiko merginas plepesnėmis, kapringesnėmis, „visko reikalaujančiomis ir keliančiomis vėjus dėl nieko“, tad dažnai jas klasėje subara dėl triukšmo, „ramina“, nors aiškiai šurmulį kėlė vaikinai („Gender Ed“, 2017). Tačiau į vaikus dažniausiai atsukama kaip galimus įtariamuosius, kai kas nors sulaužoma arba pavagiama (GEAR, 2016, „Gender Ed“, 2017).

- Popamokinėje veikloje merginoms dažniausiai skiriamos „lengvos“ užduotys, su tvarkymu ar salės papuošimu skirtos pareigos, pasirūpinimas svečiais per mokyklos renginį. Vaikinams duodamos užduotys, kurios susijusios su daiktų (sunkių arba ne) perkėlimu, konstravimu, remontu arba technologijų naudojimu (GEAR, 2016). Neretai tokį paskirstymą mokytojai vertina kaip labai natūralų („Gender Ed“, 2017).
- Etnografiniai tyrimai kartu su stebėjimu klasėse parodė, kad mokytojai klasėje daugiau sąveikauja su vaikinais. Erdvėje ir triukšme dominuoja vaikinai (Alvarez-Nunes, 2014), kadangi labiau tikėtina, jog jie pasitikinčiai „leptelės“ atsakymą. Todėl jie dažniau giriami, o tai stiprina jų pasitikėjimą (Raghavendra T., 2014). Taip pat atrodo, kad mokytojai pakantesni vaikinių impulsyvumui, nors tikisi, kad merginos elgsis „tinkamiau“ ir atsiklaus.
- Atrodo, kad mokytojai tikisi iš merginų geresnių akademinų rezultatų (GEAR, 2016). Nors jie pripažįsta, kad merginos gauna geresnius pažymius, skirtingų lyčių atstovų sėkmę jie aiškina skirtingai: jie mano, kad berniukų rezultatai atspindi jų protą, o merginų rezultatai yra jų kruopštumo ir pastangų rezultatas (Deligiannis-Kouimtzis ir kt., 2003, Elwood, 2005). Net ir tie berniukai, kurių akademiniai rodikliai prastesni, yra vis tiek laikomi protingais (Jones ir Myhill, 2004b).
- Nors mokytojai pripažįsta vienodus vaikinių ir merginų pasiekimus mokantis gamtos mokslų ir matematikos, jie ir toliau tiki, kad vaikinai turi „įgimtą“ gabumą šiems dalykams (Murphy ir Whitelegg, 2006; Stavridou, Solomonidou ir Sachinidou, 1999). Mokytojai dažnai net nevertina merginų pastangų ir gabumų techniniuose, gamtos ar tiksluosiuose moksluose, kartais per pamokas net neleidžia pasisakyti, o tiesiogiai klausimus formuluoja tik vaikiniams („Gender Ed“, 2017).
- Galiausiai mokytojai taip pat atpažįsta visuomenės lūkesčius ir stereotipus, kurie susiję su jų, kaip mokytojų, vyrų arba moterų vaidmenimis. Pavyzdžiui, vyrauja supratimas, kad mokytojai vyrai yra griežtesni ir geriau palaiko drausmę. Daugelis mokytojų vyrų yra „užrakinti tame vaidmenyje“, o mokytojos moterys, įtvirtindamos šį stereotipą, kreipiasi pagalbos į kolegą vyrą, kad jis padėtų suvaldyti itin nedrausmingą klasę. Iš mokytojų moterų tikimasi, kad jos su mokiniais elgsis „motiniškiau“, bus kantresnės ir draugiškesnės, rodys empatiją ir palaikys asmeninių problemų turintį mokinį (GEAR, 2016).

Bet kodėl mokytojų suvokimas toks svarbus?

„Kai mes tikimės iš kitų konkretaus elgesio, patys elgiamės taip, kad tą elgesį pademonstruoti būtų labiau įmanoma.“ (Rosenthal ir Babad, 1985) Tai dar vadinama savaime išsipildančios pranašystės reiškiniu: mokytojų prognozės apie mokinius, teigiamos ar neigiamos, visada pasitvirtina, jeigu tik mokytojai patys perkelia savo lūkesčius ir sukuria sąlygas vaikų sėkmei arba nesėkmei.

„Pigmalionas klasėje“⁴

1968 m. Robertas Rosenthalis ir Lenore Jacobson išleido knygą „Pygmalion in the Classroom: Teacher expectations and pupils' intellectual development“, kuri yra labai svarbi nagrinėjant mokytojų įtaką mokinių rezultatams. Knygoje

4 Knygos pavadinimą įkvėpė mitas apie Pigmalioną ir Galatėją. Pigmalionas buvo skulptorius iš Kipro, kuris sukūrė Galatėjos statulą (iš baltojo marmuro) pagal idealios moters vaizdinį savo galvoje, nes nerado jam patinkančios moters. Deivė Afroditė jo pasigailėjo ir įkvėpė statulai gyvybę.

paaiškinamas švietimo eksperimentas: tyrėjai atsitiktine tvarka atrinko vaikus iš įvairių klasių ir metų pradžioje pasakė mokytojams, kad su vaikais atlikti testai parodė, jog jie yra protingi ir turi didelių galimybių. Metų pabaigoje tyrėjams palyginus vaikų rezultatus pasirodė, kad didžiausią pažangą padarė tie vaikai, kuriuos tyrėjai nurodė esant protingus. Tikrovėje vaikai neturėjo jokių bendrų juos siejančių savybių ir buvo atrinkti iš skirtingų gebėjimų grupių. Vienintelis skirtumas buvo mokytojų galvoje: jų lūkesčiai apibrėžė mokinių pažangos lygį.

1.6 Lyčių šablonų „laužymas“

Mes visi sąmoningai arba ne stipriname socialinius stereotipus. Tai pats svarbiausias pareiškimas, kurį turime padaryti, kad galėtume ką nors pakeisti. Kad galėtume sulaužyti socialinius lyčių šablonus, kaip mokytojai turime atvirai įsivertinti savo požiūrį, įsitikinimus, nuostatas ir pastangas ir apmąstyti, kaip mūsų pačių elgsena, nors ir netyčia, gali būti diskriminuojanti. Sąmoningai apdorodami informaciją, turime kritiškai išnagrinėti kultūrines prielaidas, kurios lemia mūsų veikimą ir pasaulio suvokimą, kad galėtume sugriauti savo pačių kultūrinį supratimą.

Lygiai taip pat reikia skatinti mokinius ugdytis kritinį mąstymą apie kultūrinius stereotipus, nagrinėti savo suvokimą apie tai, ką reiškia būti vyru / vaikinui ir moterimi / mergina, vertinti lyčių skirtumus ne kaip vienos lyties viršenybę prieš kitą žyminčias savybes, bet kaip individualius skirtumus, taip juos įtvirtinant, ir kurti sveikesnį lyčių vaidmenų atvaizdavimą, kuris būtų grįstas lygybe (GEAR II, 2016).

Vis dėlto mokytojai dažnai įpuola į įvairius spąstus, susijusius su stereotipų atpažinimu ir ardymu, kaip antai:

- sunku pripažinti tam tikrus stereotipinius požiūrius, suvokimą ir elgseną, kurie aiškinami kaip „įprasti“, „grįsti sveiku protu“ arba „natūralūs“. Tokios elgesio apraiškos yra taip neišnarpliojama susijusios su stipriai įsišaknijusiu vyrų ir moterų vaidmenų visuomenėje suvokimu, kad sunku jomis suabejoti, pvz., „berniukai lieka berniukais“, „mergaitės visada...“, „visi berniukai turėtų...“, „elkis kaip vyras“ ir kt.;
- nesąmoningai praleidžiamas pro ausis smurto lyties pagrindu demonstravimas (pvz., žodinis įžeidinėjimas arba homofobiškos šnekos) kaip „juokingas“ arba „nekaltas žaidimas“;
- mokytojai daugiau dėmesio skiria žinių teikimui mokiniams standartiniame mokymosi procese ir dažnai pamiršta, kad moksleiviams jie yra pavyzdžiai. Iš tiesų mokytojų reakcijos arba pasirinktas situacijos sprendimo būdas turi tokį patį (jeigu ne stipresnį) poveikį suvokimo ugdymui ir siunčia moksleiviams žinutes;
- dėl mokytojų asmeninio lyčių vaidmenų suvokimo jiems paprastai nesmagu ir sunku, jie jaučia prieštarīgus jausmus, kai reikia reaguoti susidūrus su stereotipine nuoroda kalboje, stereotipiniu lyčių vaidmenų suvokimu, kuris pateikiamas kaip atsakymas per pamoką, arba smurto lyties pagrindu incidentu per pertrauką. Tačiau „tyla“ arba reakcijos nebuvimas gali pasiųsti žinutę, kad įžeidžiamas arba diskriminuojantis elgesys yra toleruojamas;
- mokytojams dažnai stinga pasitikėjimo spręsti diskriminacijos lyties pagrindu incidentus, nes lyčių stereotipai yra susiję su jautriais ir delikačiais klausimais (pvz., lyties tapatybė ir išraiška, translyčių santykiai, smurtas seksualiniuose santykiuose, asmeninis pasirinkimas ir kt.).

1. 7 Naudingi pasiūlymai (įgūdžiai ir patarimai): lyčių stereotipų griovimas mokyklos aplinkoje vykdant į ugdymo planą įtrauktą ir neįtrauktą veiklą

- Siekiant griauti lyčių stereotipus mokyklos aplinkoje, **pačių mokytojų švietimas ir mokymas yra pirmoji** būtina sąlyga, kad jie gebėtų iškart atpažinti lyčių stereotipus ir įvairias diskriminacijos lyties pagrindu apraiškas. Taip pat būtina suteikti mokytojams tinkamų įgūdžių ir priemonių, kad jie galėtų imtis spręsti smurto lyties pagrindu incidentus.
- Svarbu mokytojams **apmąstyti savo pačių įsitikinimus, vertybes, požiūrį, suvokimą** ir elgseną ir pasvarstyti, ar jų reakcija gali sąmoningai arba neplanuotai prisidėti prie stereotipų įtvirtinimo.
- Venkite „**klijuoti etiketes**“ priskirdami konkrečias charakteristikas merginoms ir vaikinams, jauskite, kokius keliate jiems lūkesčius. Pavyzdžiui, judrūs yra ne vien vaikinai, todėl per pamokas turėtume vienodai priekaištauti nerimstantiems vaikinams ir merginoms.
- **Atmeskite stereotipinius įsitikinimus** dėl visuomenės vaikinams ir merginoms keliamų lūkesčių taip, kad išsklaidytumėte lyčių vaidmenis supančius mitus ir paskatintumėte kritinį mąstymą ir refleksiją. Reikia siekti sudaryti sąlygas vaikams persižiūrėti savo pačių suvokimą ir **per refleksiją** griauti savo pačių kultūrinį „paveldą“, o taip pat kurti naujas koncepcijas, kurios būtų grįstos pasirinkimo laisve, lygybe, socialiniu teisingumu ir pagarba, jam pakeisti.
- Pabrėžkite mokiniams, kaip „**normalus**“ ir „**numatomas**“ **požiūris, nuomonė ir elgesys gali atkartoti stereotipus** arba diskriminaciją. Taip ypač reikšminga, kadangi vaikams nėra lengva atpažinti tokį „įprastą“ elgesį kaip stereotipus ir mums reikia sąmoningai atkreipti į tai jų dėmesį.
- **Ugdykite kritinį mąstymą.** Pavyzdžiui, galima pasitelkti debatus arba paprašyti vaikų „laikytis pozicijos“ aptariant kontraversišką klausimą (pvz., „Ar tėvystės atostogos gimus vaikui turėtų būtų padalytos po lygiai abiem tėvams, ar skirtos tik motinai?“). Tikslas yra vaikams išklausti „kitą“ pusę ir padiskutuoti, pripažinti visuomenės lūkesčių primetamus ribojimus, o taip pat **plėsti jų supratimą, kad yra ir kita „realybė“.**
- Priminkite vaikams, kad šie lyčių stereotipai dažnai „**užrakina žmones nelanksčiose „normose“, kurios veikia varžančiai.** Tai smarkiai riboja žmogaus išraiškos galimybes ir pasirinkimą ir galiausiai trukdo realizuoti visas savo galimybes. Taip pat būtina pabrėžti, kad **kiekvienas individas yra unikalus ir negali būti tapatinamas su šablonais.** Apmąstykite, kad **stereotipiniu suvokimu gali būti pažeidžiamos kitų žmonių teisės.**
- **Nerodykite jokio pakantumo su smurtu lyties pagrindu susijusioms elgesio apraiškoms** arba homofobiškam bauginimui ir nedelsdami imkitės veiksmų. Net tylėjimas arba sunkumai reaguojant į tokią elgseną kartais gali prisidėti prie lyčių stereotipų įtvirtinimo ir pasiųsti žinutę, kad toks elgesys priimtinas.
- **Skatinkite, ypač merginas, pripažinti savo vertę,** tikėti savo sugebėjimais ir pasitikėti savimi. Tuo tarpu vaikus skatinkime **ugdytis priežiūros įgūdžius.**
- Skatinkite vaikus **kritiškai vertinti pareiškimus, vaizdus ir tekstą mokyklos vadovėliuose,** kurie gali atspindėti lyčių stereotipus. Didinkite vaikų informuotumą, kad būtų galima naikinti tuos stereotipus. Be to, pasirūpinkite, kad klasės ar mokyklos

viešosiose vietose esančiose skelbimų lentose iškabinti skelbimai neprisidėtų prie stereotipų stiprinimo.

- Itin svarbu **kreipti dėmesį į kalbą ir kalbos vartoseną**. Vartokite **giminės atžvilgiu ir gramatiškai neutralias ir plačiai aprėpiančias** struktūras. Stenkitės pernelyg dažnai nevertoti vyriškosios giminės ir posakių, kurie skirti tik vienai giminei arba kurie gali atspindėti diskriminaciją. Nebijokite laužyti stereotipų ir pavyzdžiui vietoj įprastos praktikos kalbant apie profesijas kalbėkite apie inžinierę, ar apie socialinį darbuotoją.
- **Atidžiai rinkitės tekstus** ir stenkitės naudoti tuos tekstus, kurie neįtvirtina išankstinių nusistatymų. Jeigu tekstuose, kuriais reikia naudotis, yra stereotipų, paskatinkite vaikus kritiškai juos išnagrinėti iš lyčių perspektyvos.
- **Skatinkite rinktis netradiciškai, nestereotipiškai**. Skatinkite merginas dalyvauti technologijų ir sporto veikloje, o vaikus – meninėje ir maisto ruošimo veikloje. Venkite skirstyti darbus ir užduotis pagal lytį: pakvieskite merginas padėti klasėje su technologijomis (pvz., įjungti interaktyviąją lentą), o vaikus – papuošti skelbimų lentą.
- **Venkite konkrečiai lyčiai taikomų lūkesčių, vertindami atitinkamų mokomųjų dalykų vaikinų ir merginų rezultatus**. Pavyzdžiui, turėkite galvoje, kad labiau tikėtina, jog merginos per menkai vertins savo gebėjimus „sunkių“ dalykų, kaip antai: matematika ir gamtos mokslai, pamokose, todėl svarbu, kad jos sulauktų tinkamų atsiliiepimų ir padrąsinimo.

2. Lyčių lygybė ir lygios lyčių galimybės – (NE)LYGYBĖ

2.1 Lytis, galia ir patriarchalinės visuomenės

Dominuojantys vyrų ir moterų stereotipai ne tik atspindi lyčių įvairovę, dėl kurios gyvenimas tampa įdomesnis – visi esame skirtingi ir neturėtume stengtis būti vienodi. Lytis yra ir analitinė kategorija – mąstymo apie tai, kaip konstruojama tapatybė, būdas, ir politinė idėja, kuria sprendžiamas galios pasiskirstymas visuomenėje⁵.

Griežtos lyčių normos ne tik varžo žmonių tapatybę, bet ir dar labiau atskiria vyrus nuo moterų socialinių lūkesčių dėl jų išvaizdos, elgsenos ir veiksmų aspektu. Šis atskirtis lemia **nevienodą prieigą prie galios hierarchijos**, kadangi visuomenė tradiciškai labiau vertina „vyrishkosios lyties normas“ – dominavimą, agresiją ir konkuravimą, negu „moterishkasias“ – paklusnumą, pažeidžiamumą ir rūpinimąsi (Pana, A. ir Lesta, S. 2012). Galia, vyrų privilegijos ir vyrų dominavimas viešojoje ir privačiojoje sferoje tapo visiškai normaliu dalyku. Vis dėlto dabar pripažįstame, kad daugiau privilegijų suteikimas vyrams yra nelygybės pagrindas: moterys ir vyrai neturi vienodos prieigos ir lygių galimybių aprūpinimo, galimybių ir naudos aspektu, ir tai lemia sisteminį moterų nušalinimą nuo visapusio dalyvavimo šalies socialiniame, finansiniame, politiniame ir kultūriniame gyvenime.

Sąvoka „**patriarchatas**“ dažnai vartojama kaip vyrų dominavimo visuomenėje „santrumpa“. Dominuojančios grupės nariai (tai yra vyrai) turi daugiau svarbių privilegijų, kaip antai: daugiau laisvės ir nepriklausomybės, didesnius atlyginimus, profesinį tobulėjimą, daugiau galios suteikiančias pareigas ir apskritai daugiau prestižo, dominavimo ir kontrolės. Vyrai sužino, kad jiems teisėtai priklauso tam tikros privilegijos ir pranašumai, ir tikisi, kad moterys nusileis arba atitinkamai paklus.

Dauguma modernių visuomenių gali būti laikomos patriarchalinėmis arba vyrų dominuojamomis, ir tai atspindi situacijoje, kai pagrindinės institucijos (pvz., politinės partijos, vyriausybė, verslas, švietimo ir sveikatos įstaigos, žiniasklaida ir kt.) yra didžiąja dalimi valdomos vyrų.

Vis dėlto patriarchalinėse visuomenėse ne visiems vyrams suteikiamos vienodos privilegijos, kadangi „tarp vyrų egzistuoja hierarchinės struktūros, kurias apibrėžia jų socialinė ir finansinė padėtis, tikėjimas, kilmė, išsilavinimas, seksualiniai prioritetai, amžius ir kt. ir kurios apsaugomos naudojantis smurtu ir bauginimu“ (GEAR, 2016). Pavyzdžiui, heteroseksualus vyras, kuris yra išsilavinęs ir eina aukštas pareigas, yra apsirūpinęs finansiškai, yra galingesnis ir turi daugiau prestižo negu homoseksualus vyriškis, kurio išsilavinimas ir socialinė ir ekonominė padėtis yra žemesnė.

Reikšmingos galios hierarchijų koncepcijos

Lyčių stratifikacija: nevienodas turto, galių ir privilegijų pasiskirstymas tarp abiejų lyčių atstovų.

Seksizmas: įsitikinimas, kad viena lytis iš prigimties viršesnė už kitą.

5 GENDER MATTERS – Vadovas, kaip spręsti smurto lyties pagrindu problemą, kuri veikia jaunas žmones. Europos Taryba, 2007 m. http://www.eycb.coe.int/gendermatters/pdf/Gender_matters_EN.pdf.

Institucionalizuotas seksizmas: padėtis, kai visuomenės institucijos veikia seksistiškai ir dėl to atsiranda vienos lyties diskriminacija ir jos atstovams nesuteikiamos lygios galimybės ir teisės.

Patriarchatas: savo knygoje „*Theorizing Patriarchy*“ (1990) Sylvia Walby apibrėžia patriarchatą kaip socialinių struktūrų ir įpročių sistemą, kurioje vyrai dominuoja, engia moteris ir jomis naudojasi. Pasak Walby, patriarchatas išsaugomas ir įtvirtinamas 6 pagrindinėse srityse:

1. **Mokamas darbas:** moterims už tą patį darbą mokama mažiau negu vyrams.
2. **Namų ruošą:** moterys atsako už namų ruošos darbus ir vaikų auklėjimą – darbo formą, kuri lieka neapmokama.
3. **Valstybė:** moterys susiduria su kliūtimis siekdamos politinės galios.
4. **Smurtas:** moterims didesnė tikimybė patirti vyrų smurtą.
5. **Seksualumas:** moterų seksualumas vertinamas neigiamai ir laikomas elementu, kurį turėtų kontroliuoti vyrai.
6. **Kultūra:** moterims per mažai arba netinkamai atstovaujama žiniasklaidoje ir viešojoje kultūroje.

2.2 Lyčių (ne)lygybė

Lyčių nelygybė iš esmės yra politinis ir teisinis terminas. **Lyčių lygybė** pasiekama, kai vyrai ir moterys visais visuomenės aspektais turi vienodas teises ir galimybes, įskaitant vienodą dalyvavimą darbo rinkoje ir sprendimų priėmime, o taip pat vertinamos ir palaikomos skirtingos elgesio apraiškos, siekiai ir poreikiai⁶. (Ne)lygybė yra susijusi ne tik su lygių galimybių suteikimu abiem lytims, tačiau taip pat ir lygybe šio suteikimo rezultatų prasme, todėl reikia atsižvelgti į biologinius ir socialinius lyčių skirtumus (vaikų gimdymas, maitinimas, smurtas).

Sąžiningas elgesys su vyrais ir moterimis gali būti vienodas arba nevienodas, tačiau laikomas lygiaverčiu teisių, aprūpinimo, įsipareigojimų ir galimybių prasme. Ši pažiūra taip pat minima strategijose ir procedūrose, kuriomis siekiama lyčių lygybės. Ji apima sąžiningą atstovavimą vyrams ir moterims ir jų naudojimąsi jiems prieinamomis galimybėmis ir nauda. Tai nereiškia, kad su vyrais ir moterimis turėtų būti elgiamasi visiškai vienodai, kadangi konkretūs jų skirtumai dažnai reikalauja skirtingų požiūrių, arba kad vienai grupei turėtų būti teikiamos lengvatos. Ir vyrams, ir moterims turi būti suteikta vienoda prieiga prie galimybių, kad jie galėtų realizuoti visus savo pajėgumus.

Lyčių lygybės indeksas Europoje

Vyrų ir moterų lygybė yra vienas pagrindinių Europos Sąjungos principų. Rinkdamas duomenis ir palaikydamas ryšius su lyčių lygybės klausimo politiniais sprendėjais, Europos lyčių lygybės institutas (angl. EIGE) ėmėsi iniciatyvos sukurti **lyčių lygybės indeksą** Europoje.

Lyčių lygybės indeksas yra išsami matavimo priemonė, pritaikyta ES politikos struktūrai, kuria užtikrinama, kad aukštesnį lyčių lygybės įvertį gali surinkti tik tos visuomenės,

6 Airijos teisingumo ir lygybės departamento lyčių lygybės skyrius <http://www.genderequality.ie/en/GE/Pages/WhatisGE>.

kuriuose lyčių skirtumai nedideli, o pasiekimai aukšti⁷. Indeksu siekiama pateikti sudėtinį lyčių lygybės įvairiose Europos šalyse vaizdą ir suteikti pagrindinę priemonę atitinkamoms politikoms kovai su lyčių nelygybe kurti.

Lyčių lygybės indekso kūrimo conceptualus pagrindas grįstas šešiomis svarbiausiomis sritimis (darbas, pinigai, žinios, laikas, galios ir sveikata), o smurto ir daugialypių nelygybių sritys (mažumos grupės, neįgalieji ir kt.) laikomos papildomomis sritimis, jos savo turiniu yra susijusios su lyčių lygybe, bet nėra įtrauktos į pagrindinį indeksą, nes apibūdina tik tam tikrai visuomenės grupei būdingą reiškinį (kaip pavyzdžiui vyrų smurtas prieš moteris)⁸. Skirtingose srityse tiriami toliau nurodyti veiksniai.

- **Darbas.** Nelygybė dalyvaujant darbo rinkoje ir pasiskirstymas įvairiuose sektoriuose ir specialybėse. Labiau tikėtina, kad moterys nedalyvaus darbo rinkoje arba dalyvaus su dideliais pertrūkiais, be to, jos taip pat linkusios telktis žemo prestižo profesijose.
- **Pinigai.** Nagrinėjama vyrų ir moterų finansinių šaltinių, įskaitant atlyginimus, nelygybė.
- **Žinios.** Vertinami moterų ir vyrų išsilavinimo ir kvalifikacijos skirtumai, nagrinėjamos jų pasirenkamos studijų sritys, daugiau mokslinėse specializacijose (gamtos mokslai, technologijos, elektros inžinerija ir matematika).
- **Laikas.** Aiškinamasi, kaip abiejų lyčių atstovai dalija laiką darbui ne namuose ir namuose (rūpinimasis namais, vaikais ir senoliais), kur už pastarąjį dažniausiai nemokama.
- **Galios.** Tyrinėjamas atstovavimas vyrams ir moterims sprendimų priėmimo centruose.
- **Sveikata.** Nagrinėjami lyčių skirtumai sveikatos būklės ir galimybės naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis aspektu.

Daugiau apie lyčių lygybės indeksą ir jo matuojamus aspektus rasite <http://eige.europa.eu/lt/rdc/eige-publications/gender-equality-index-main-findings> bei <http://eige.europa.eu/lt/gender-equality-index>

2.3 Lyčių nelygybė Lietuvos švietime

Lietuvos švietimo sistemą sudaro: 1) formalusis švietimas (pradinis, pagrindinis, vidurinis ugdymas, formalusis profesinis mokymas ir aukštojo mokslo studijos); 2) neformalusis švietimas (ikimokyklinis, priešmokyklinis ugdymas, kitas neformalus vaikų (taip pat formalųjį švietimą papildantis ugdymas) ir suaugusiųjų švietimas); 3) savišvieta (savarankiškas mokymasis, remiantis asmens gaunama informacija iš įvairių šaltinių ir jo praktinė patirtis); 4) švietimo pagalba (profesinio orientavimo, švietimo informacinė, psichologinė, socialinė, pedagoginė, specialioji pedagoginė ir specialioji pagalba, sveikatos priežiūra mokykloje, konsultacinė, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo ir kita pagalba).

Atkūrus Nepriklausomybę Lietuvoje, prasidėjo judėjimas už lyčių lygybę. Tarybiniais laikais žmonėms buvo įteigta, kad yra visuotinė lygybė, todėl prireikė mokslinių tyrimų egzistuojančios lyčių nelygybės įrodymui. Ne išimtis buvo ir lyčių skirtumų švietime moksliniai tyrimai. Pirmieji tyrimai patvirtino, kad mokykliniai vadovėliai, jų iliustracijos

7 <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2015-measuring-gender-equality-european-union-2005-2012-report>

8 <http://eige.europa.eu/lt/rdc/eige-publications/gender-equality-index-main-findings>

atkartojo tradicinius lyčių stereotipus, juose žymiai dažniau buvo pavaizduoti vyriškos lyties atstovai (Čepaitienė, 1996, N. Stankevičienė, 1997, Liukinevičienė, Gudzevičiūtė, 2001), lyčių šališkumas atsispindėjo ne tik vadovėliuose, bet ir mokymo programose (Šidlauskienė, 2001), o lyčių stereotipai tvirtai įsišakniję mokytojų ir mokinių nuostatose (Merkys, Purvaneckienė, Ruškus, Kazlauskaitė, 2001). Vėlesniuose tyrimuose daug dėmesio skirta stereotipų reikšmei pasirenkant profesijas, ypač merginų pasirinkimui studijuoti fizinius bei technologinius mokslus bei lyčių skirtumams, dirbant akademinį darbą šiose srityse (Novelskaitė, Purvaneckienė, 2007; Purvaneckienė, Stonkuvienė ir kt., 2007). Šie tyrimai parodė, kad Lietuvos švietimo ir mokslo sistemoje mergaitės, merginos ir moterys yra aiškiai nepalankioje pozicijoje. Padėtis švietimo sistemoje šiek tiek kinta lyčių lygybės link, bet ir pastarųjų metų tyrimai patvirtina kad lyčių stereotipai joje išlieka.

Šiame projekte (GenderEd) buvo atlikta vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos analizė, ir paaiškėjo, kad:

- Dažniausia mokomojoje medžiagoje naudojama lyčiai neutrali kalba, taip daugiausia vartojant vyriškos giminės žodžius, pavyzdžius, apibūdinimus, savybes, kaip pavyzdžiui užduotyje prašant aprašyti savybes nurodomos galimos profesijos „policininkui, sportininkui, mokytojui, mokiniui, gydytojui, kariui, mokslininkui ir pan.“ (Lietuvių k. Literatūra Vadovėlis 6 klasei Pirma dalis, Gitana Notrimaitė-Muzikevičienė, Inga Gresienė, Saulius Žukas, Baltos lankos, 2017).
- Naudojamoje vizualinėje medžiagoje išskirtinai vyrauja vyrai kaip verslininkai, politikai ar mokslininkai, moterys vaizduojamos retai ir dažniausia su šeima ir rūpinantis buitimi.
- Vyriškos lyties autorių kūrinių, personažų, pavyzdžių yra daug daugiau nei moteriškos. Taip pat jų analizei bei nagrinėjimui skiriama daug daugiau užduočių ir laiko. Jie taip pat vaizduojami kaip daugiau galios ir jėgos turintys. Pavyzdžiui analizuojant senovės antikos mitus kalbama tik apie Dievus, jų vaidmenį, įtaką, neužsimenama apie deives. Užduotys taip pat sukonzentruotos tik į Dievus ir herojus. Tik keliuose tekstuose paminima Atėnė, tačiau užduotyse neanalizuojama ir nedetalizuojama, neskatinama domėtis ja ir jos įtaka. Analizuojant Lietuvių mitologines būtybes daugiausia analizuojami tik „vyrai“ Perkūnas, Velnias ir kt. jei aprašomos moterys deivė, tai tik kaip neigiamos mitologinės būtybės (Lietuvių k. Literatūra Vadovėlis 6 klasei Pirma dalis, Gitana Notrimaitė-Muzikevičienė, Inga Gresienė, Saulius Žukas, Baltos lankos, 2017).
- Mokomojoje medžiagoje, ypač skirtoje karjeros ugdymui, dažnai pateikiami profesijų pavyzdžiai yra stereotipiniai slaugytoja, administratorė – mergina, architektas, inžinierius – vaikinai (Karjeros vadovas, Mokinio knyga, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras).

Šiame projekte (Gender Ed) taip pat atlikome statistinių duomenų apie lyčių skirtumus Lietuvos švietimo ir mokslo sistemoje analizę. Lietuvoje, kaip ir visoje Europos Sąjungoje, moterys yra labiau išsilavinusios nei vyrai (1 lentelė).

1 lentelė

Moterų ir vyrų išsilavinimo lygis Lietuvoje 2017 m., %
(15 metų amžiaus ir vyresni)

Išsilavinimas	Moterys	Vyrai
Aukštas (aukštesnysis, aukštasis)	34,8	26,5
Vidutinis (pagrindinis su prof. kvalifikacija, vidurinis, vidurinis su prof. kvalifikacija, spec. vidurinis)	47,8	57,0
Žemas (pagrindinis ir žemesnis)	17,4	16,5

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

2017 - 2018 mokslo metų pradžioje kolegijose bei universitetuose studijavo daugiau moterų nei vyrų, o profesinio mokymo mokyklose – daugiau vyrų (2 lentelė).

2 lentelė

Besimokantys mokymo įstaigose 2017-2018 mokslo metų pradžioje, %

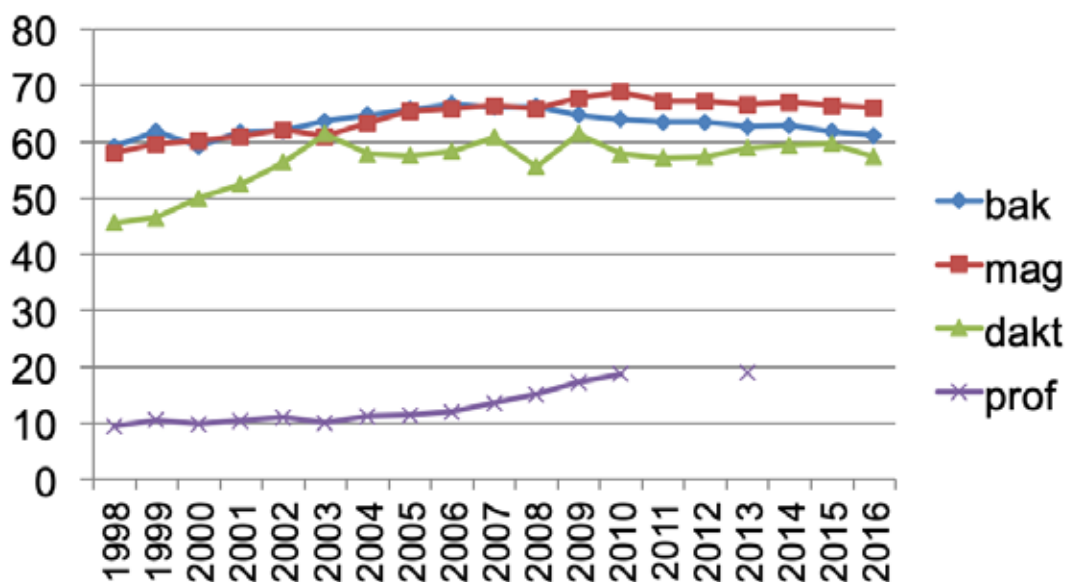
Mokymo įstaigos	Moterys	Vyrai
Bendrojo ugdymo mokyklos	49,2	50,8
Profesinio mokymo įstaigos	42,5	57,5
Kolegijos	54,2	45,8
Universitetai	57,4	42,6

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Nuolatinį aukšto išsilavinimo moterų dalies didėjimą matome 1 pav., kur pavaizduota moterų dalies, įgijusių įvairius mokslo laipsnius, dinamika.

1 paveiksle taip pat pavaizduota moterų profesorių dalies dinamika. Moterų dalis didėja labai lėtai. Matyt todėl Statistikos departamentas paskutiniaisiais metais nebeskelbia šio rodiklio.

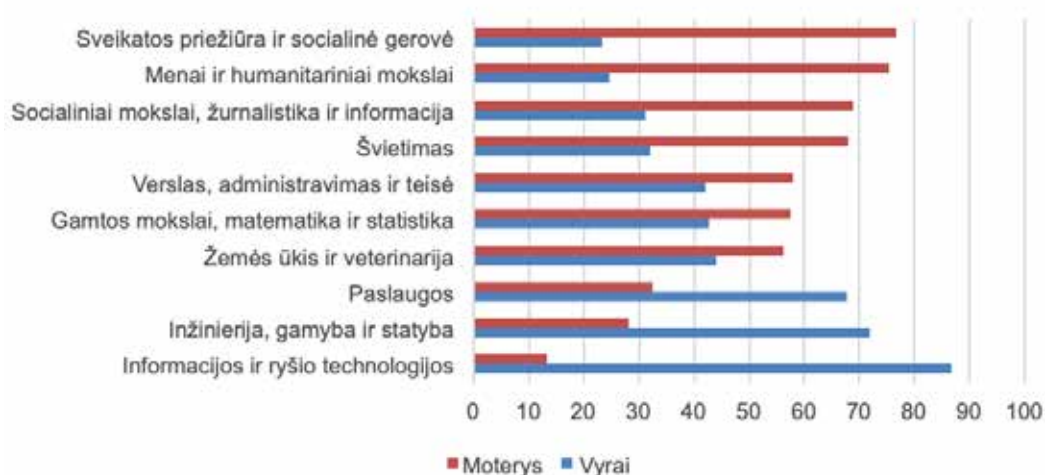
Lietuvos statistiniai duomenys apie studijų srities pasirinkimus atskleidžia ryškią lyčių asimetriją – vienos profesijose dominuoja moterys, kitose – vyrai (2 pav.). Aukščiau minėtuose moksliniuose tyrimuose buvo patvirtinta, kad tiek visuomenėje, tiek mokyklose vis dar tvirtai įsigalėję stereotipai apie tam tikras profesijas tinkančias moterims, o kitas - vyrams, studijų pasirinkimas merginoms ir vaikinams tampa apribotas – jaunuoliai studijas renkasi per moteriškumo bei vyriškumo prizmę (2 pav.).

1 Pav. Moterų dalies, įgijusios bakalauro, magistro bei daktaro laipsnius ir moterų profesorių dalies dinamika, %.

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas.

Baigusieji universitetų pirmos pakopos studijas 2017 m., %

2 pav. Merginių ir vaikinų profesijų pasirinkimai studijose.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

2 pav. duomenys rodo, kad merginos dominuoja sveikatos priežiūros, socialinės gerovės, menų ir humanitarinėse, socialinių mokslų, žurnalistikos, informacijos ir švietimo studijose, o vaikinai – informacinių ir ryšio technologijų, inžinerijos, gamybos, statybos ir paslaugų studijose. Toliau nagrinėdami lyčių skirtumus darbo rinkoje, matysime kokią įtaką profesijų pasirinkimas studijose turi žmonių darbinei karjerai.

Merginų dominavimas švietimo srityje studijuojant apsprendžia moterų, kaip švietimo srities darbuotojų, dominavimą. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2016 – 2017 m. m. pradžioje daugumą (87,7 %) bendrojo ugdymo mokyklų pedagogų sudarė moterys (3 lentelė). Profesinio mokymo įstaigose moterys sudarė 69,2 % dėstytojų, kolegijose – 67,3%, universitetuose – 52,6 %.

3 lentelė
Moterų dalis tarp pedagogų ir mokyklų vadovų 2016 – 2017 m. m. pradžioje. %

Mokyklos tipas	Pedagogai	vadovai
Bendrojo ugdymo mokyklos	87,7	62,6
Profesinio mokymo įstaigos	69,2	40,6
Kolegijos	67,3	50,0
Universitetai	52,6	14,3

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Nagrinėjant 3 lentelėje pateiktus duomenis, išryškėja keletas lyčių skirtumų. Visų pirma, akivaizdu, kad kuo aukštesnis mokymo įstaigos lygmuo, tuo jose dirbančių moterų pedagogių dalis mažesnė. Antras labai svarbus dalykas – mokyklų vadovių dalis visose pakopose mažesnė nei pedagogių, o universitetuose ji tiesiog juokingai maža. Nagrinėjant šiuos skaičius, reikia turėti omenyje, kad moterų išsilavinimas aukštesnis ir daktaro mokslo laipsnį įgyja daugiau moterų. Tačiau ne tik vadovų, bet ir daugumą aukštesnių pareigų universitetuose užima vyrai. 1 paveiksle matėme, kad profesorių vyrų skaičius yra žymiai didesnis. Tai rodo, kad moterys siekdamos profesinės karjeros susiduria su kliūtimis, kurias galimai apsprendžia nelygiavertė moterų ir vyrų padėtis. Pavyzdžiui, Lietuvos mokslų akademijoje, kuri jungia žymiausius Lietuvos ir savo veikla su Lietuva susijusius mokslininkus, tikrųjų narių yra 113 ir tik 8 iš jų yra moterys⁹.

Baigiant Lietuvos švietimo analizę lyčių pjūviu, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad švietimo srityje 2017 m. dirbo 79,1 % moterų, tačiau jų atlyginimų vidurkis sudarė 93,9 % vyrų atlyginimo vidurkio. Tai akivaizdus ir vertikalios, ir horizontalios segregacijos darbo rinkoje pavyzdys. Taigi, statistinė Lietuvos švietimo sistemos analizė lyčių pjūviu išryškino šiuos pagrindinius lyčių skirtumus:

- Lietuvos moterys yra aukščiau išsilavinusios negu vyrai;
- Egzistuoja gana griežta segregacija pagal pasirenkamas profesijas, ir moterys pasirenka mažiau perspektyvias specialybes;
- Švietimo sistemoje dominuoja moterys, tarp visų švietimo lygmenų pedagogų yra daugiau moterų;
- Daugumą vadovaujančių pozicijų visuose švietimo lygmenyse užima vyrai. Išimtis yra bendrojo lavinimo mokyklos, kur moterų vadovių dalis yra didesnė nei vyrų, tačiau toli gražu nesiekia bendrojo lavinimo pedagogių dalies;
- Dirbančių švietimo sistemoje moterų atlyginimo vidurkis yra mažesnis nei vyrų.

9 Lietuvos mokslų akademijos tikrieji nariai. <http://www.lma.lt/akademijos-nariu-sarasas>

2.4 Lyčių aspekto integravimas Lietuvoje

Lyčių aspekto integravimas paplito tarptautiniu mastu kaip strategija, padedanti siekti lyčių lygybės. Tai reiškia lyčių perspektyvos integravimą į politikų, reguliavimo priemonių ir išlaidų programų ruošimą, planavimą, įgyvendinimą, stebėseną ir vertinimą, siekiant propaguoti moterų ir vyrų lygybę ir kovoti su diskriminacija. Lyčių aspekto integravimas reikalauja integruoti lyčių perspektyvą į įvairių politikų turinį ir spręsti atstovavimo moterims ir vyrams klausimą atitinkamos politikos srityje. Į abi dimensijas – lyčių reprezentavimą ir į lyčių lygybę orientuotą turinį – reikia atsižvelgti visais strategijos formavimo proceso etapais (EIGE apibrėžtis¹⁰).

2.4.1 Lyčių lygybės teisinis reglamentavimas

Lyčių lygybės principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymu (toliau – MVLGJ)¹¹, kurio paskirtis - užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos moterų ir vyrų lygios teisės bei uždrausti bet kokią diskriminaciją dėl asmens lyties. Šiuo įstatymu įtvirtinamos valstybės ir savivaldybės institucijų ir įstaigų, švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareigos įgyvendinti moterų ir vyrų lygias teises. Netgi detalizuojant priemones, kaip pavyzdžiui MVLGJ 5 str. 2 dalyje: Švietimo ir mokslo įstaigos pagal kompetenciją privalo užtikrinti, kad mokymo programose ir vadovėliuose nebūtų moterų ir vyrų diskriminavimo propagavimo. Tačiau tiesiogiai su švietimu susijusiuose dokumentuose tokio reglamentavimo pasigendama. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme¹² kalbama tik apie lygių galimybių principą, kuris reiškia, kad švietimo sistema turi būti socialiai teisinga, užtikrinti asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui laiduoti švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaryti sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. LR Mokslo ir studijų įstatymas¹³ mini lygių galimybių principą, kuris nėra detalizuojamas ir niekaip nesiejamas su lytimi, nėra jokių nuorodų nei į MVLGJ nei į Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymą. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas¹⁴ kaip vieną iš sistemos principų nurodo lygių galimybių principą, kuris reiškia, kad sistema turi būti socialiai teisinga, užtikrinti asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų; kiekvienam asmeniui laiduoti kvalifikacijos įgijimą ir sudaryti sąlygas įgyti papildomas kompetencijas. Panašiai lygių galimybių principas apibrėžiamas ir Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme. Net Valstybinėje Švietimo 2013–2022 metų strategijoje¹⁵, kurioje išskiriama, kad bendrojo ugdymo sektoriuje išskirtinai dirba tik moterys ir, kad visapusiškam vaikų ir jaunimo ugdymui trūksta teigiamų vyriškų pavyzdžių, o šią spragą galėtų užpildyti mokytojai vyrai, MVLGJ ar lyčių lygybės principas bei priemonės nėra minimos.

Lygių galimybių principas reiškia, kad įstatymo nuostatos turi būti taikomos vadovaujantis šiuo principu. Tačiau moterų ir vyrų lygių galimybių atžvilgiu šio principo nepakanka panaikinti nelygybę ir skatinti de facto moterų ir vyrų lygybę. Ypač kai moterų ir vyrų lygių galimybių principo nėra švietimo sistemoje net *de jure* lygmeniu, o remiantis aukščiau pateikta statistika akivaizdu, kad vien MVLGJ, kuris skelbia lyčių

10 <http://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>

11 Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, Nr. VIII-947, 1998 m. gruodžio 1 d.

12 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, Nr. XI-1281, 2011 m. kovo 17 d.

13 Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, Nr. XII-2534, 2016 m. birželio 29 d.

14 Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas, Nr. XIII-888, 2017 m. gruodžio 14 d.

15 Valstybinė Švietimo 2013–2022 metų strategija, Nr. XII-745, 2013 m. gruodžio 23 d.

lygybės įtvirtinimą ir jo pažeidimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę, neužtenka, nes *de facto* moterų lyginant su vyrais vis tiek užima žemesnę padėtį Lietuvos visuomenėje. Tai rodo, kad Lietuvoje neužtenka šiai problemai spręsti skirtų įstatymų, turėtų būti vykdomos programos, kuriomis būtų imtasi realių veiksmų skatinant lyčių lygiavertiškumą. Strateginis požiūris, aiškiai ir konkrečiai apibrėžtos problemos ir išsikelti tikslai, konkrečiai apibrėžtos priemonės, rodikliai, stebėseną ir atskaitomybę bei suinteresuotųjų šalių įsitraukimas, bendradarbiavimas ir nuoseklus koordinavimas, atitinkamas finansavimas – tai veiksniai, kurie yra labai svarbūs siekiant *de facto* lyčių lygybės. Konkrečios priemonės turėtų būti taikomos paraleliai įtraukiant lyčių lygybės principą horizontaliai į visas švietimo sritis ir lygius.

Lietuvoje parengtos jau keturios Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių programos (toliau – MVLG programa), kurių pagrindinis siekis yra spręsti moterų ir vyrų lygybės problemas visose srityse. Pirmoji MVLG programa pradėta rengti 2003 metais, šiuo metu galioja Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2015 – 2021 metų programa¹⁶. Jos strateginis tikslas - nuosekliai, kompleksiškai ir sistemingai visose srityse skatinti moterų ir vyrų lygybę, šalinti moterų ir vyrų padėties skirtumus. MVLG programoje siekiama skatinti vienodas moterų ir vyrų galimybes užimtumo ir darbo srityje, siekti subalansuoto moterų ir vyrų dalyvavimo priimant sprendimus ir einant aukščiausias pareigas, didinti moterų ir vyrų lygybės institucinių mechanizmų efektyvumą, skatinti lyčių aspekto integravimą. Paskutiniajam tikslui (skatinti lyčių aspekto integravimą) numatyti uždaviniai švietimo ir mokslo srityje:

- skatinti merginas ir vaikus rinktis „netradicines moterims ir vyrams“ studijų kryptis, profesijas;
- skatinti vyrus įgyti aukštąjį išsilavinimą;
- skatinti nediskriminacinį požiūrį į moteris ir vyrus vadovėliuose ir kitoje mokymo medžiagoje.

Tai sritys, kuriose itin reikia aktyviai veikiančių priemonių kovai prieš lyčių nelygybę, kadangi tarp studentų vyrauja ryški lyčių asimetrija – vienos profesijose dominuoja moterų, kitose – vyrų, aukštojo mokslo sistemoje studijuoja daugiau merginų nei vaikų ir šis atotrūkis didėja, o mokyklų vadovėliuose gausu stereotipinių moters ir vyro vaidmenų.

MVLG programų įgyvendinimui rengiami veiksmų planai. Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015 – 2021 metų programos įgyvendinimo plane 2015 – 2017 metams¹⁷ numatytos priemonės, kurių turėtų būti imtis LR Švietimo ir mokslo ministerija:

- Parengti rekomendacijas, skirtas mokslo ir studijų institucijoms dėl mokslininkų moterų ir vyrų lygių galimybių įtvirtinimo, įgyvendinti jų stebėseną.
- Vykdyti lyčių lygybės projektus, numatytus rengiamame Mokslo ir technologijų populiarinimo veiksmų plane.
- Papildyti bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių ugdymui karjerai skirtą metodinę medžiagą informacija apie lyčių lygybės aspektą planuojant ir siekiant karjeros.

¹⁶ Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2015–2021 metų programa, 2015.

¹⁷ Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015-2021 metų programos įgyvendinimo veiksmų planas 2015-2017 metams, 2015.

- Pateikti siūlymus aukštojo mokslo institucijoms dėl lyčių lygybės priemonių įgyvendinimo siekiant pritraukti daugiau vyrų į aukštojo mokslo institucijas bei siekiant lyčių pusiausvyros įvairiose studijų srityse.
- Vadovėlių vertinimo kriterijus papildyti nuostata, kad vadovėlio turinyje būtų vengiama stereotipinio požiūrio skirtingų lyčių atžvilgiu formavimo.
- Integruoti moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo ir nestereotipinio lyčių požiūrio tematiką seminaruose, skirtuose vadovėlių autoriams ir vertintojams.

2.4.2 Švietimo ir mokslo ministerijos vykdomos programos lyčių lygybės atžvilgiu

MVLG programų įgyvendinimo veiksmų planuose yra numatytos užduotys, kurios apima lyčių lygybės įgyvendinimą, Švietimo ir mokslo ministerijai (ŠMM). Tačiau Švietimo ir mokslo ministro įsakymuose bei šios ministerijos pagrindiniuose ugdymo planuose lyčių lygybės principas integruotas silpnai.

Švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintų 2017-2018 ir 2018-2019 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendruosiuose ugdymo planuose¹⁸ nėra pateikiami jokie siekiai lyčių lygybės atžvilgiu. Tačiau tos pačios ministerijos ministro 2007-aisiais įsakymu patvirtintoje neformaliojo ugdymo programoje Dėl rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo¹⁹ (toliau – Programa) viename iš turinio skyrių - lytis, kultūra, visuomenė - yra integruotos temos, kurios siejasi su lyčių (ne)lygybės problematika:

- moterų ir vyrų lygiavertiškumas ir lygiateisiškumas;
- diskriminacijos dėl lyties prielaidos;
- lyčių stereotipų (per)kūrimas reklamoje, masinėje kultūroje;
- lyčių lygybę užtikrinantys teisiniai mechanizmai.

Programa turi dvi paskirtis – ugdomąją ir prevencinę. *Ugdomoji paskirtis* – rengti jaunas žmones gyvenimui, santuokai, suteikti žinių apie šeimą, pateikti visuminę lytiškumo sampratą, ugdyti brandžią ir dorovingą asmenybę, gerbiančią žmogaus gyvybę nuo pradėjimo momento, gebančią kurti brandžius tarpasmeninius santykius, puoselėti lytinę sveikatą ir pasipriešinti neigiamai aplinkos įtakai. Tikėtina, kad vykdant šią programą, pavyzdžiui, rengiant jaunas žmones santuokai bei suteikiant jiems žinių apie šeimą, bus remiamasi tradiciniais lyčių vaidmenimis šeimoje, kadangi jie yra įprasti ir gajūs Lietuvos visuomenėje. Šią prielaidą sustiprina ir Programoje integruotas siekis ugdyti dorovingą asmenybę. Dorovinga asmenybė siejama su Katalikų bažnyčios mokymais, o šiuose tradiciniai vyro ir moters vaidmenys laikomi vieninteliais teisingais vaidmenimis. Tokiu būdu ugdomoji Programos paskirtis labiau gilina lyčių nelygybę nei ją mažina.

Prevencinė paskirtis – vykdyti ankstyvų lytinių santykių ir su jais susijusių problemų, lytinio išnaudojimo ir priekabiavimo, diskriminacijos dėl lyties prevenciją. Šioje Programos paskirtyje integruotas lyčių lygybės aspektas siekiant diskriminacijos dėl lyties prevencijos. Taigi Programos paskirtys iš dalies viena kitai prieštarauja.

18 LR Švietimo ir mokslo ministro įsakyme Dėl 2017–2018 ir 2018–2019 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo (toliau – Bendrieji ugdymo planai)

19 Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, Nr. ISAK-179, 2007 m. vasario 7d.

Nuo 2017-ųjų rugsėjo 1d. Programa keičiama į Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programą²⁰ (toliau – Programa), kurios turinyje taip pat integruotos temos lyčių lygybės atžvilgiu:

- lyčių stereotipų įtaka visuomenės grupių stigmatizavimo, diskriminavimo prielaidoms;
- asmenų lygiavertiškumo, atsakomybės, pareigų pasidalijimo šeimoje principų svarba;
- lyčių stereotipų įtaka asmens savivokai, lytiškumo raiškai;
- vyro ir moters vaidmenų šeimoje, bendruomenėje ir visuomenėje įvairovė, jų raiškos galimybės;
- kritiškas tobulo vyro ar moters kūno stereotipų vertinimas.

Siekiant įgyvendinti priemonę „Vadovėlių vertinimo kriterijus papildyti nuostata, kad vadovėlio turinyje būtų vengiama stereotipinio požiūrio skirtingų lyčių atžvilgiu formavimo“ 2015 m. buvo papildytas vadovėlių turinio vertinimo kriterijų modelis išskiriant vertinimo kriterijų, užtikrinantį nediskriminacinį požiūrį į moteris ir vyrus vadovėliuose ir mokymo priemonėse²¹ bei suorganizuotas vienas seminaras vadovėlių turinio vertintojams. Tolimesnių priemonių ŠMM neplanuota imtis.

2015 metais taip pat buvo parengta papildanti metodinė medžiaga „Lyčių lygybės aspektas mokinių ugdyme karjerai“ mokytojams²² bei atskira medžiaga moksleiviams bei vaizdinės medžiagos sąrašas apie „netradiciškas“ moteriškas ir vyriškas profesijas²³. Informacijos viešinimo bei tolimesnės priemonės taip pat nesuplanuotos.

MVLG programoje nurodytos priemonės skirtos įgyvendinti ŠMM yra labai svarbios, bet konkrečių įgyvendintų ir pateiktų kaip MVLG programos įsipareigojimų vykdymas nepakanka. Be to, jos yra fragmentiškos, stokoja nuoseklumo ir tęstinumo, pasigendama stebėsenos ir atskaitomybės aspekto. Ypatingai trūksta informacijos apie jų įgyvendinimą bei finansavimo šaltinius, galimybes. Tad jos labiau išlieka *ad hoc*, o ne nuoseklia ir veiksminga veikla judančia link de facto ir de jure lyčių lygybės.

Lyčių lygybės principas integruotas į 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programą²⁴. Šioje programoje moterų ir vyrų lygybės principas apima kelis pagrindinius aspektus: vienodas moterų ir vyrų galimybes būti ekonomiškai nepriklausomiems, vienodą atstovavimą priimant sprendimus, galimybes derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus, visų smurto formų prieš moteris panaikinimą, lyčių stereotipų pašalinimą. Šiai programai rengiamos kasmetinės ataskaitos, vienoje jų - Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos įgyvendinimo ataskaitoje už 2012 m.²⁵ – pateikiamas „Lyčių lygybės moksle skatinimas (LYMOS)“ projektas, kurį vykdė Lietuvos mokslo akademija. Projektui buvo skirta 579,2 tūkst. eurų, jis truko 26 mėnesius (iki 2013 vasario 15d.). Projekto metu buvo atlikta:

20 Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programa, Nr. V-941, 2016 m. spalio 25d.

21 Medžiagos tinkamumas vertybinėms nuostatomis ugdyti(s) vertinimo kriterijus 1.4. 1.4. Tekstinėje ir vaizdinėje medžiagoje nėra neigiamų lyčių stereotipų, mergaitės ir berniukai, moteris ir vyrai vaizduojami nešališkai. <https://sodas.ugdome.lt/bylos/GENERAL/cacabfa9-191c-42e0-8f0f-2bb4b2fd7e48.pdf>

22 Lyčių lygybės aspektas mokinių ugdyme karjerai <http://www.mukis.lt/download/1087/informacija.pdf>

23 <http://www.mukis.lt/lt/vyru-ne-moteru-hgad.html>

24 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa, 2013.

25 Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos įgyvendinimo ataskaita už 2012 m.

- Remiantis ekspertų parengta lygybės Lietuvos moksle kiekybinių ir kokybinių rodiklių vertinimo patirties apžvalga, parengtos rekomendacijos, kokiais būdais galima geriausiai atskleisti lyčių lygybės situaciją Lietuvos moksle, taip pat pasiūlyta lyčių lygybės moksle situacijos vertinimo metodika, kuria remiantis parinkti rodikliai, leisiantys objektyviai įvertinti lyčių lygybės situaciją Lietuvos moksle (parengti kiekybinių ir kokybinių rodiklių aprašai).
- Išskirti pagrindiniai rodikliai, tiksliausiai identifikuojantys kliūtis, kurios riboja platesnį moterų dalyvavimą moksle, ypač aukščiausiose tyrėjų ir vadovų pozicijose.
- Sukurtas lyčių lygybės moksle stebėsenos modelis ir parengtos rekomendacijos dėl lyčių lygybės moksle stebėsenos modelio įdiegimo į jau egzistuojančią mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės sistemą.
- Sukurta nauja Vyrų ir moterų lygių galimybių moksle Strategijos redakcija bei išleista knyga (studija) „Lyčių lygybės skatinimas moksle“²⁶.
- Projekto įgyvendinimo metu taikytos finansinės paramos priemonės, skirtos mokslininkams ir kitiems tyrėjams, grįžusiems po motinystės/tėvystės atostogų.
- Atliktas Lietuvos aukštųjų mokyklų doktorančių ir daktarų nuomonės tyrimas, skirtas lygioms lyčių galimybėms tiksluosiuose moksluose skatinti bei tyrimas, kuriuo įvertintas finansinių paramos priemonių bei mokymų poveikis tikslinėms grupėms. Tyrimo metu gautų rezultatų pagrindu parengta mokymų medžiaga. 40 dalyvių (31 moteris ir 9 vyrai) ugdė karjeros valdymo kompetencijas ir išklusė šiuos modulius: Savianalizė, Pasitikėjimas savimi, Lyderystė, Kūrybiškumas, Asmeninis tobulėjimas, Planavimas, Projektinė ir finansinė veikla, Darbas komandoje ir vadovavimas, Bendravimas ir bendradarbiavimas, Viešieji ryšiai.
- 82 projekto dalyviai (69 moterys ir 13 vyrų) dalyvavo trumpalaikiuose mokymuose, skirtuose lyčių lygybės moksle skatinimui.

Projektas padėjo išlaikyti dirbančias mokslininkes mokslo sistemoje ir pritraukė gabių moterų į mokslą bei prisidėjo sprendžiant esamas lyčių lygybės problemas nacionalinėje mokslo sistemoje ir mokslininkų bendruomenėje. Pirmą kartą Lietuvoje lyčių lygybės problema moksle buvo sprendžiama kompleksiskai. Vis dar itin trūksta tokio pobūdžio veiklų, kuriomis moterų ir vyrų netolygios padėties problema būtų sprendžiama pasitelkiant įvairias priemones ir realius veiksmus.

2.4.3 Mokyklų ugdymo programos

Lietuvos mokyklos sudarinėdamos ugdymo planus remiasi LR Švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – ŠMM) dokumentais bei įsakymais. Tad jeigu švietimą ir mokslą reglamentuojamose teisės aktuose ir ŠMM dokumentuose nėra integruotas lyčių aspektas, jis nebus įtrauktas ir į mokyklų ruošiamus ugdymo planus, kuriais mokymo įstaigos vadovaujasi savo veikloje.

Pavyzdžiui, vienos iš projekto tiriamosiose veiklose dalyvaujančių mokyklų 2015-2017 m. ugdymo plane numatyta vienintelė programa, kurioje minima lyčių lygiavertiškumo problematika - Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, kuri numatyta ŠMM dokumentuose. Dėl įvairių spekuliacijų dėl lyties sąvokos, lyčių lygybės painiojimo su lyčių įvairove ir pan. ši tema yra labai jautri, taip pat ji nėra laikoma prioritetine, tad mokyklų bendruomenės nesiima savanoriškai įtraukti jos į savo ugdymo planus. Tad

26 Lyčių lygybės skatinimas moksle (2012), http://old.lma.lt/files/LL_moksle.pdf

norint, kad mokyklose būtų vykdomos programos lyčių lygybės tematika, pirmiausiai jos turėtų tapti ŠMM veiklos dalimi. Taip pat labai svarbus išlieka ir visuomenės švietimo klausimas.

2.4.4 Įgūdžiai ir patarimai: kaip pasiekti lyčių lygybę mokyklos aplinkoje

Lyčių lygybės užtikrinimas mokyklos aplinkoje yra daugiamatė procedūra, kuri ne tik orientuota į kovą su lyčių stereotipais, bet taip pat aprėpia politikų formavimą, veiksmų ir iniciatyvų vykdymą, duomenų rinkimą, suvokimo, mentaliteto ir įprastų praktikų keitimą, nuolatinį vertinimą ir grįžtamojo ryšio teikimą. Kad pastangos būtų sėkmingos, siekiant lyčių lygybės turi būti orientuojamasi į švietimą holistiškai ir siekiama bendradarbiauti ir įtraukti visus socialinius partnerius, kaip antai: politikos kūrėjus, sprendimų priėmėjus, nevyriausybinės organizacijas (NVO), mokyklų vadovybę, mokytojus, mokinius, tėvus ir bendruomenę. Tikrovėje tai galima pasiekti tik būtinai įtraukiant lyčių aspekto integravimą į visas švietimo sritis.

3 NELYGYBĖS APRAIŠKOS DARBO RINKOJE

3.1 Lyčių nelygybės apraiškos darbo rinkoje

Nepaisant aukšto gyventojų išsilavinimo ir palyginti didelio abiejų lyčių atstovų užimtumo, darbo vietoje išlieka įvairių lyčių nelygybės apraiškų, kurios daro stiprų poveikį moterų marginalizavimui.

4 lentelė

Moterų ir vyrų pasiskirstymas ekonominėje veikloje 2017 metais²⁷

Ekonominė veikla	Moterys (%)	Vyrai (%)
Žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	86,6	13,4
Švietimas	79,1	20,9
Apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų veikla	73,1	26,9
Meninė, pramoginė ir poilsio organizavimo veikla	68,1	31,9
Finansinė ir draudimo veikla	64,9	35,1
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas	57,3	42,7
Profesinė, mokslinė ir techninė veikla	57,0	43,0
Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	55,1	44,9
Administracinė ir aptarnavimo veikla	52,0	48,0
Nekilnojamojo turto operacijos	46,8	53,2
Pramonė	40,6	59,4
Informacija ir ryšiai	39,9	60,1
Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	35,6	64,4
Transportas ir saugojimas	24,8	75,2
Statyba	10,3	89,7

Lietuvoje pasiskirstymas pagal lytį mokslų srityse apsprendžia profesinę segregaciją lyties atžvilgiu. Moteriškiausia ekonominės veiklos sritis yra žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, kur moterys sudaro 86,6 % visų darbuotojų, taip pat švietimas – 79,1 %, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų veikla – 73,1 %. Vyriškiausios ekonominės veikos sritys yra statyba 89,7 % bei transportas ir saugojimas 75,2 % (4 lentelė).

Net ir tose ekonominės veiklos srityse kur vyrauja moterys, pagal profesijų grupes jos užima žemesnes pareigas. Moterų ir vyrų nevienoda padėtis ypač išryškėja profesijų grupėse. Specialistų profesinėje grupėje moterų (32 %) dvigubai daugiau nei vyrų (14,3 %). Kitos grupės, kuriose moterų dalis žymiai didesnė nei vyrų – įstaigų tarnautojai, paslaugų sektoriaus darbuotojai ir pardavėjai. Tuo tarpu vyrai dominuoja

27 Moterys ir vyrai Lietuvoje 2017. Lietuvos statistikos departamentas.

vadovų, kvalifikuotų darbininkų ir amatininkų, įrenginių ir mašinų operatorių ir surinkėjų profesinėse grupėse.

5 lentelė

Užimti gyventojai pagal profesijų grupes 2016 metais²⁸

Profesijų grupė	Moterys (%)	Vyrai (%)
Vadovai	7,1	11,5
Specialistai	32,0	14,3
Technikai ir jaunesnieji specialistai	10,9	8,1
Įstaigų tarnautojai	6,2	2,1
Paslaugų sektoriaus darbuotojai ir pardavėjai	20,0	7,7
Kvalifikuoti žemės, miškų ir žuvininkystės ūkio darbuotojai	4,0	6,7
Kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai	5,7	22,6
Įrenginių ir mašinų operatoriai ir surinkėjai	3,9	17,9
Nekvalifikuoti darbininkai	10,2	8,5
Ginkluotojų pajėgų profesijos	0,0	0,6

Ekonominės veiklos pasirinkimas bei profesijos grupė tiesiogiai siejasi su darbo užmokesčiu. Nėra nė vienos ekonominės veiklos rūšies, kur moterų ir vyrų darbo užmokestis būtų vienodas ir tik Transporto ir saugojimo veikloje moterys uždirba 9 % daugiau nei vyrai. Net ir vadinamosiose „moteriškosiose“ srityse moterys uždirba mažiau nei toje pačioje srityje dirbantys vyrai, pavyzdžiui, žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, kur moterys sudaro 85,3 % visų darbuotojų, jos uždirba 24,4 % mažiau nei toje srityje dirbantys vyrai. Didžiausias atotrūkis išlieka Finansų ir draudimo veikloje, kur moterys uždirba 37 % mažiau nei vyrai.

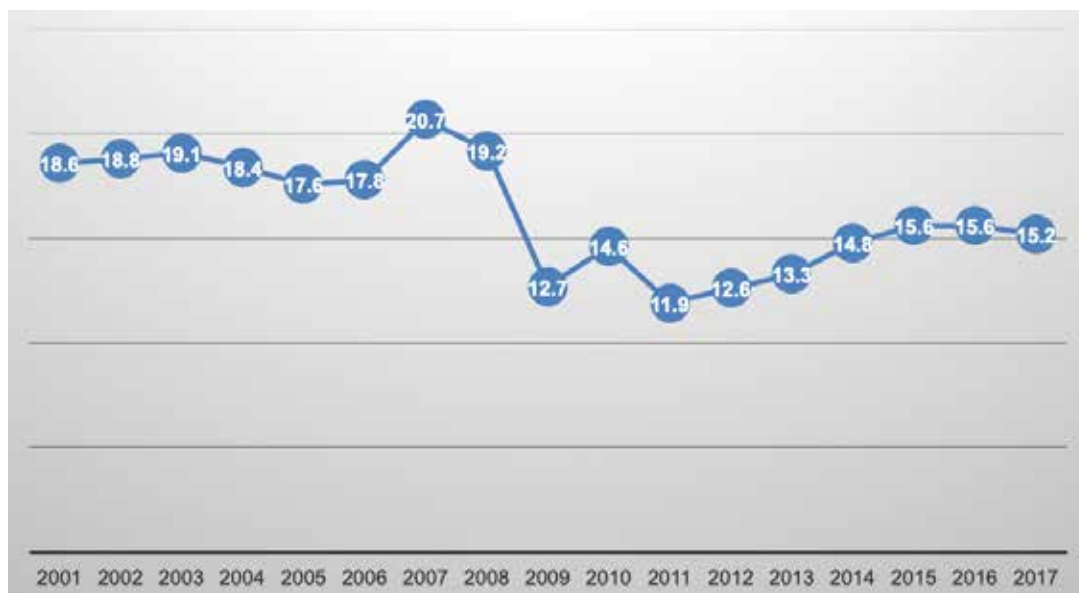
6 lentelė

Įregistruotų ir veikiančių ūkio subjektų vadovai 2015 – 2017 m., %

Profesijų grupė	Moterys	Vyrai
2015	28,2	71,6
2016	29,7	70,3
2017	29,8	70,2

Atlyginimą, be abejonės, apsprendžia ir užimamos pareigos, pvz., įregistruotų ir veikiančių ūkio subjektų vadovų dauguma yra vyrai (6 lentelė). Moterų ir vyrų atlyginimų skirtumo dinamika pavaizduota 3 pav.

28 Ibid 27.

3 pav. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumo dinamika 2001-2017 m., %

Moterų ir vyrų atlyginimų atotrūkį galima paaiškinti tiek profesine segregacija darbo rinkoje, tiek aukštesnėmis vyrų pareigomis, taip pat moterų atlyginimų sumažėjimu vaikų gimdymo ir auginimo periodu. Tačiau tai dar ne viskas. Tas nepaaiškintų, kodėl krizės metu (2008 – 2009 m.) Lietuvoje tas atotrūkis taip staiga sumažėjo (3 pav.). Tą galima paaiškinti tuo, kad tam tikrą atlyginimo dalį sudaro įvairūs priedai, premijos, priemokos. Jų paskirstymas nėra skaidrus, kažkodėl didesnė jų dalis tenka vyrams. Todėl krizės metu, panaikinus daugelį šių papildomų atlyginimo šaltinių, atlyginimo atotrūkis sumažėjo. Na, o augant ekonomikai, jis vėl pradėjo didėti.

Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, bendras moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis 2017 metais buvo 15,2 %, valstybės sektoriuje 14,2 %, o privačiame 15,7 %. Šis atotrūkio pasekmės ir didesnė rizika moterims atsidurti ties skurdo riba (ypač vieno namų ūkio asmenų, t.y. vienišų mamų, ar vyresnio amžiaus moterų) ir tiesiogiai apsprendžia moterų ir vyrų pensijų atotrūkį.

3.2 Moteriškos ar vyriškos profesijos? Lyčių dimensija renkantis karjerą

Lyčių profesinė segregacija yra reiškinys, kai vyrai ir moterys koncentruojasi skirtinguose profesiniuose sektoriuose ir skirtingose pareigose tame pačiame sektoriuje. Profesinė segregacija gali būti dviejų formų.

Horizontalioji: moterys koncentruojasi mažiau mokamose arba tobulinimosi galimybių nesiūlančiose profesijose.

Vertikalioji: vyrai yra hierarchinės struktūros viršuje, o moterys lieka žemesnėse eilėse.

Profesinė segregacija rūpi ne tik tyrėjams, bet ir valstybei ir politikos kūrėjams kaip esminės svarbos klausimas, kadangi ji yra ne tik taškas, kuriame prasideda nelygybė, bet ir nelygybės darbe ir vyrų ir moterų užmokesčio skirtumo pagrindas. Moterų ir vyrų koncentravimasis „moteriškose“ ir „vyriškose“ profesijose yra akivaizdi lyčių vaidmenų socializacijos ir tradicinių vyriškumo ir moteriškumo modelių pasekmė.

Įvairūs mokslininkai (Crompton ir Lyonette, 2005; Tomlinson, 2006; Fagan ir Rubery, 1996; Rubery ir Fagan, 1995) mano, kad profesinė segregacija atsiranda konkrečiai dėl riboto moterų galimybių suderinti profesinį ir šeimos gyvenimą pasirinkimo.

Stereotipinė sėkminga vyrų padėtis visuomenėje yra neatsiejamai susijusi su jų profesine sėkme ir finansine galia, kuri užkrauna jiems pagrindinę atsakomybę už šeimos pragyvenimą.

Tai daro spaudimą vaikinams rinktis tokius variantus, kurie suteiks „realių“ galimybių ir garantuotą darbo vietą, pageidautina, daugiau mokamose, didesnio prestižo ir profesinio tobulėjimo perspektyvų siūlančiose profesijose. Merginos, priešingai, nagrinėdamos karjeros variantus didesnę svarbą negu vaikinai teikia tokioms problemoms kaip karjeros ir šeimos derinimas, naudingumas kitiems ir darbas su žmonėmis, o ne „daiktais“ (Lips, 1992; Støren, 2000).

Netgi nusprendusios nerti į vyrų dominuojamą profesiją, moterys dažnai susiduria su įvairiais išankstiniais nusistatymais, iššūkiams, ribojimais ir „priešiška aplinka“, kurioje joms sunku gerai jaustis. Įvairūs ekonomistų Darity, Hamilton ir Steward J tyrimai rodo, kad „vyrų dominuojamos“ profesijos ir toliau išlieka sritimis, kuriose vyrai pageidauja dirbti su „tokiais pat“ kaip jie. Taip, siekiant apsaugoti savo finansinius, politinius ir socialinius interesus, sustiprinamas išankstinis nusistatymas prieš kitas grupes, t. y. moteris. Dažnai taip gali būti sukuriama „priešiška aplinka“, kurioje moterims sunku suktis, kaip antai: „negailestingos“ darbo valandos (neatsižvelgiant į vaikų priežiūros poreikius), joms daug dažniau negu kolegoms vyrams tenka „įrodyti, ko esančios vertos“ ir susidurti su diskriminacija dėl lyties.

Vyrai, kurie renkasi profesiją „moterų dominuojamose“ srityse, taip pat susiduria su panašiomis kliūtimis ir iššūkiams, kurie išsamiau aptariami 4.3 sk. „Vyrai su priežiūra susijusiose profesijose“.

3.3 Horizontalioji profesinė segregacija

Lietuvoje, palyginti su kitomis ES šalimis, horizontaliosios profesinės segregacijos lygis aukštas, o moterys telkiasi tradiciškai mažai mokamose (aptarnavimas, švietimas, sveikatos ir socialinė priežiūra, turizmas) profesijose, o didesnė procentinė dalis vyrų renkasi technines profesijas, statybos pramonę ir su technologijomis susijusius darbus (3 lentelė). Tai dar vadinama „**stiklinių sienų**“ reiškiniu – „nematoma“ segregacija į kiekvienai lyčiai tinkamomis laikomas profesijas.

Kita horizontaliosios profesinės segregacijos forma yra „**lipnios grindys**“. Tai reiškinys, kai moterys koncentruojasi profesijose, kuriose nėra galimybių tobulėti (pvz., sekretorės, pardavėjos, valytojos, kosmetologės).

3.4 Vertikalią profesinė segregacija: atstovavimas moterims sprendimų priėmimo pareigose

Vertikalią profesinė segregacija reiškia mažą moterų, kurios eina vadovaujančias arba aukščiausiojo rango vadovų pareigas, skaičių. Šis reiškinys dar vadinamas „**stiklinėmis lubomis**“.

„Stiklinės lubos“ yra nematoma, tačiau reali kliūtis moterims, kadangi priežastys, kodėl moterys nepakyla aukščiau karjeros laiptais, yra susijusios ne su jų kvalifikacija, bet su stereotipais ir visuomenės nusistatymu.

Rockefellerių fondo Amerikoje tyrime „Women in Leadership: Why It Matters“ (2016) minimos įvairios priežastys, kurios paaiškina, kodėl tiek mažai moterų eina valdžios suteikiančias pareigas. Pagrindinės priežastys atrodo esančios šios:

- stereotipai ir išankstinis nusistatymas (92 %). Lytims keliami lūkesčiai, kuriuose „lyderio“ vaidmuo tapatinamas su vyriškąja tapatybe, o taip pat tai, kad vyrai organizacijose tradiciškai eina aukštas pareigas, sukuria specifinę kultūrą darbo vietoje, kuri slopina vienodą atstovavimą moterims tokiose pareigose;
- išankstinis nusistatymas dėl moterų lyčiai priskirto vaidmens. Aštuoniasdešimt devyni procentai respondentų mano, kad moterys teikia pirmenybę šeimai, o ne karjerai, ir pripažįsta suvokimą, kad jos galbūt nenori dirbti tiek, kiek reikia, einant vadovaujančias pareigas, arba gali būti nepasiekiamos neįprastu darbo laiku, kuris irgi neatsiejamas nuo tokių pareigų. Vadinamasis „**antrosios pamainos**“ reiškinys smarkiai prisideda prie tokio išankstinio nusistatymo: moterys dirba darbe, o vėliau – namuose – rūpinasi vaikais ir dažnai pagyvenusiais tėvais, gamina maistą, apsiperka, tvarkosi ir užsiima kitais reikalais, susijusiais su vaikų užklasine veikla;
- kitas išankstinis nusistatymas, susijęs su moterų vadovavimo įgūdžiais: vertinama, kad moterys yra ne tokios geros vadovės negu vyrai (78 %);
- mažas skaičius moterų, kurios eina vadovaujančias pareigas ir galėtų būti pavyzdžiu (80 %). Be to, mentorstės stoka (83 %), palyginti su parama, kurios moterys sulaukia asmeniniame tobulėjime, o taip pat asmeninių ryšių stoka (75 %) – šioje srityje vyrauja vyrai, – taip pat, panašu, sudaro reikšmingas kliūtis moterų profesiniam tobulėjimui;
- galiausiai pačių moterų lūkesčiai dėl ateities duoda suprasti, kad visos pirma nurodytos priežastys padaro savo: jeigu dauguma vyrų (52 %) tiki turintys galimybių pakilti į vadovaujančias pareigas, taip pat jaučiasi vos 38 % moterų.

3.5 Lyčių segregacija priežiūros sektoriuje: darbo ir asmeninio gyvenimo derinimas

Su užmokesčio skirtumu yra susijusios ir moterų pastangos derinti **šeimą ir profesines pareigas**. Sunkumai, su kuriais susiduria moterys, bandydamos suderinti savo, kaip dirbančių žmonių, ir motinų-namų šeiminių rūpintojų vaidmenis, daro tiesioginį poveikį profesinei karjerai, o taip pat tobulėjimui. Leidinyje „Beijing Platform for Action: Women and the Economy. Reconciliation of Work and Family Life as a Condition of Equal Participation in the Labour Market“²⁹ pateikta duomenų analizė rodo, kad ES28 šalyse moterys ir toliau prižiūri šeimą, vaikus ir senolius daug dažniau negu vyrai. Pagrindinė problema, kuri išlieka, yra ta, kad vyrai dažnai neprisiima priežiūros pareigų namuose, o tokią situaciją palaiko stiprūs stereotipai, kurie trukdo vyrams rinktis tokią priežiūrą ar ją užsiimti. Tai reiškia, kad vyriškąją tapatybę reikia plėsti, kad rūpinimasis šeima irgi įeitų į vyrų vaidmenį ir nebūtų vertinamas kaip „bausmė“. Norint to pasiekti, per šeimą ir mokyklą nuo jaunų dienų reikia ugdyti berniukų globos ir priežiūros įgūdžius. Šeimos ir darbo derinimas yra viena pagrindinių kliūčių siekiant lyčių lygybės ir laikoma svarbiu strategijos „Europa 2020“ tikslu, didinant užimtumą. 2013 m.³⁰ Europos lyčių

29 „Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action: Women and the Economy Reconciliation of Work and Family Life as a Condition of Equal Participation in the Labour Market“, 2013 m.

30 <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/supporting-reconciliation-work-family-and-private-life-good-practices>

lygybės institutas atliko Pekino veiksmų platformos įgyvendinimo ES valstybėse narėse analizę šeimos ir darbo derinimo aspektu ir, be kita ko, išskyrė toliau nurodytas priemones.³¹

Tėvystės atostogų paskirstymas vyrams ir moterims. Europos Komisija pristatė priemonių paketą, kuriuo tėvystės atostogos pratęsimos nuo trijų iki keturių mėnesių ir mažiausiai vieno mėnesio negalima perleisti antrajam iš tėvų, taip skatinant vyrus irgi eiti atostogų. Vis dėlto vyrai ir toliau nesinaudoja teise eiti atostogų, o darbdaviai jų neskatina tai daryti. Galimos politikos rekomendacijos siekiant skatinti vyrus pasinaudoti tėvystės atostogomis yra skirti konkrečios trukmės atostogas tik vyrams ir užtikrinti darbo užmokesčio kompensavimą per adekvačią mokamų atostogų sistemą. Galiausiai svarbus veiksnys yra ir požiūrio keitimas, kuris būtinas, norint pašalinti sampratą, kad tėvystės atostogas galima suteikti darbuotojų sąskaita.

Vaikų priežiūros paslaugos. Prieinamos ir geros kokybės vaikų priežiūros suteikimas prieš pradėdant lankyti mokyklą ir po pamokų pripažintas kaip svarbi priemonė gerinant šeimos ir darbo derinimą. 2002 m. viršūnių susitikime Barselonoje Europos Taryba sutiko, kad valstybės narės turėtų suteikti vaikų priežiūros galimybes mažiausiai 90 proc. vaikų nuo 3 metų iki privalomojo mokyklinio amžiaus. Tuo tarpu bent 33 proc. jaunesnių negu 3 metų vaikų priežiūra turėtų būti siūloma formaliosiose priežiūros įstaigose (švietimo arba priežiūros centruose). Iki 2010 m. tik 10 ES valstybių narių (DK, SE, NL, FR, ES, PT, SI, BE, LU ir UK) pasiekė tikslą suteikti priežiūrą formaliosiose įstaigose jaunesniems negu 3 metų vaikams, o 11 valstybių (BE, ES, FR, SE, DE, EE, NL, SI, IE, DK ir UK) pasiekė tikslą suteikti priežiūrą mažiausiai 90 proc. vaikų nuo 3 metų iki privalomojo mokyklinio amžiaus.

Priežiūros paslaugos pagyvenusiems žmonėms. Neformali priežiūra ir toliau lieka pagrindinė pagyvenusių žmonių priežiūros forma ES, kurią daugiausia teikia moterys (19-oje iš 27 valstybių narių daugiau negu 50 proc. pagyvenusių žmonių sulaukia neformalios priežiūros arba yra išvis neprižiūrimi). Formaliosios priežiūros sektoriuje taip pat dirba didesnė dalis moterų. Dėl to politikomis skatinamas vyrų įsidarbinimas šiame sektoriuje vertinamas kaip esminis aspektas propaguojant lyčių lygybę darbo rinkoje³².

Šeimos ir darbo derinimo politikos. Nuo 2008 m. ES valstybės narės įgyvendina politikas, daugiausia susijusias su tėvystės atostogomis ir vaikų darželiais. Daug pastangų įdėta Graikijoje, Vengrijoje, Italijoje ir Ispanijoje, siekiant užtikrinti galimybę naudotis vaikų priežiūros paslaugomis, kai tuo tarpu kitose šalyse šios iniciatyvos buvo derinamos su išmokomis vaikų priežiūrai (Austrija, Vokietija). Kelios šalys pasiūlė pailginti tėvystės atostogas, o Portugalijoje ir Jungtinėje Karalystėje šiomis politikomis siekiama paskatinti tėvystės atostogų eiti vyrus.

3.6 Darbo užmokesčio skirtumai

Darbo užmokesčio skirtumas yra reiškinys, kai moterims už tą patį arba vienodos vertės darbą mokama mažiau negu vyrams. Su tokia realybe moterys susiduria visame pasaulyje, visose profesijose, ir ši problema kol kas neišnaikinta, nepaisant moterų išsilavinimo pažangos ir įstatymų, kuriais draudžiamas nevienodas darbo užmokestis lyties pagrindu.

31 Ibid 29

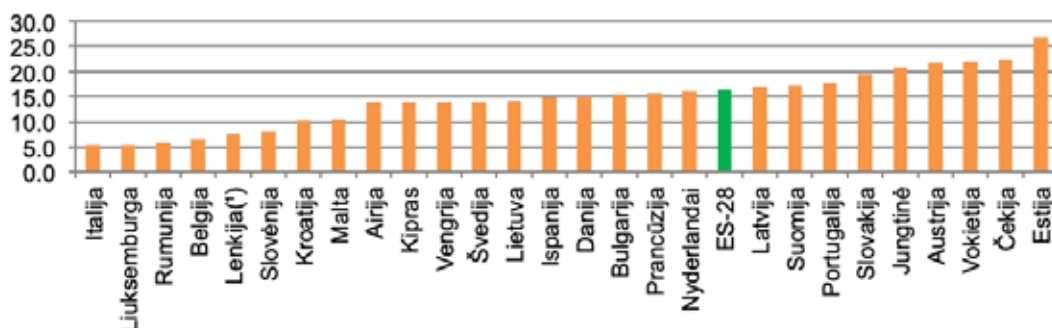
32 Europos Komisija, „The role of men in gender equality“, EK užsakymu parengė „L&R Social Research“ vadovaujamas konsorciumas, 2013 m., http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/130424_final_report_role_of_men_en.pdf

Vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumai vertinami apskaičiuojant vidutinio valandinio bendrojo vyrų ir moterų užmokesčio skirtumą visame ūkyje. Užmokesčio skirtumas didele dalimi susidaro dėl lyčių profesinės segregacijos. Daugelis teigia, kad užmokesčio skirtumas susijęs su pačių moterų *pasirinkimu*, iš pradžių renkančios studijas, o paskui darbo sritį. Tai išties iš dalies paaiškina darbo užmokesčio skirtumą, tačiau nevertintina kaip neutralus įrodymas, kadangi moterų *pasirinkimą* dažnai lemia išankstiniai nusistatymai ir nevienodą uždarbį palaikantys stereotipai.

„Eurostat“ duomenimis, kurie atspindi 2014 m.³³, **darbo užmokesčio skirtumas ES28 siekė 16,3 %**; tai reiškia, kad *kaskart, vyrui uždirbant 100 eurų, moteris vidutiniškai uždirba tik 83,7 euro už tą patį arba vienodos vertės darbą*. Be to, tai reiškia, kad moteris per metus reikia dirbti 2 mėnesiais daugiau, kad uždirbtų tiek pat, kaip vyras.

Italijoje ir Rumunijoje, o taip pat Liuksemburge vyrų ir moterų darbo užmokesčiai skiriasi mažiausiai (atitinkamai 5,5 %, 5,8 % ir 5,5 %). Kipras užima 10-ą vietą tarp mažiausiu darbo užmokesčio skirtumu pasižyminčių šalių (14 %). Lietuvoje darbo užmokesčio skirtumas mažesnis negu ES28 vidurkis (14,2 %), šalis yra 13-oje vietoje. Didžiausiu skirtumu pasižymi Austrija, Vokietija, Čekijos Respublika ir Estija (daugiau kaip 22 %).

Darbo užmokesčio skirtumai Europos Sąjungoje - 2014 m.

4 pav. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumai ES28, %. 2014 m.

Įvertinus tai, kad dauguma mokytojų dirba valstybinio švietimo sektoriuje, kur visiškai užtikrinamas vienodas užmokesčiai toms pačioms pareigoms arba už tą patį darbą, didelis procentinis vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumas ypač krinta į akis. Pagrindinė priežastis, kuria galima būtų pagrįsti tokį neatitikimą, yra lyčių nelygybė bendrame švietimo sektoriuje ir ypač pastebima moterų stoka vadovaujančiose pareigose kartu su pernelyg didele moterų koncentracija žemesniuose švietimo lygmenyse (darželiai, pradinės mokyklos) ir pareigose, kurios nesuteikia galimybių tobulėti (pvz., administracijos darbuotojai, darželio pagalbiniai darbuotojai, specialiųjų poreikių vaikų palydovai, valytojai ir kt.).

Darbo užmokesčio skirtumas išlieka reikšminga diskriminacijos apraiška, kuri ne tik laikoma „moterų problema“, bet iš tiesų atspindi klausimą, kuris susijęs su visomis šeimomis, kadangi tokia diskriminacija turi ilgalaikį poveikį, kuris pranoksta

33 Šaltinis „Eurostat“: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics#Gender_pay_gap_levels.

kasmėnesinį uždarbį, pvz., socialiniam draudimui, galimybei naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, pensijoms ir pan. Jungtinių Tautų 2014 m. tarptautinės konferencijos gyventojų ir vystymosi klausimais pasaulinėje ataskaitoje, be kita ko, minima, kad neišnykstantis darbo užmokesčio skirtumas moterų sąskaita yra reikšminga kliūtis kovojant su skurdo naikinimu. Joje taip pat pabrėžiama, kad kova su šiuo reiškiniu reiškia ne tik lygias galimybes ir teisingumą moterims, bet ir geresnes ekonomines sąlygas visiems.

3.7 Pokyčius skatinantys veiksniai

EIGE nurodo, kad pagrindiniai veiksniai, kurie skatina keisti stereotipinį lyčių suvokimą, ypač darbo vietoje, yra šie:

- lygybės politikų darbo vietoje skatinimas siekiant tinkamai elgtis su moterimis ir kurti lygių lyčių santykių atmosferą;
- konkrečios trukmės neperleidžiamų mokamų tėvystės atostogų suteikimas ir vyrų skatinimas dalyvauti vaikų priežiūroje;
- darbo politikų, kuriomis vyrams ir moterims sudaromos sąlygos dirbti lanksčiai ir iš namų, propagavimas;
- vaikų, ypač jaunesnių negu 3 metų, formaliųjų priežiūros paslaugų plėtra, siekiant palengvinti moterų dalyvavimą darbo rinkoje ir grįžimą į darbą po gimdymo;
- pagyvenusių žmonių formaliųjų priežiūros galimybių plėtra;
- neformalios priežiūros paslaugos organizacijose, kuriomis užtikrinamas suderintas vyrų ir moterų dalyvavimas pagyvenusių žmonių priežiūroje;
- vyrų dalyvavimas lygybės iniciatyvose, kuriose susijusios su lyčių lygybės politikomis ir jų palaikančia praktika;
- lyčių dimensijos įtraukimas į lyčių aspekto integravimo strategijas, nacionalinių ir tarptautinių statistinių duomenų rinkimas ir sistemingas pokyčių ir pažangos lyčių lygybės klausimais vertinimas;
- tikslingas žiniasklaidos ir socialinės tinklaveikos svetainių naudojimas, siekiant kurti pokyčių kultūrą, kuri suardys vyraujančius stereotipus;
- visų socialinių partnerių, įskaitant valstybę, švietimo įstaigas, NVO, organizuotas grupes, profesines sąjungas ir darbdavius, bendradarbiavimas ir sinergija kovojant su stereotipais, lyčių profesine segregacija ir mažinant atlyginimų skirtumą.

3.8 Teisės aktų sistema, kuri skatina profesinės diskriminacijos panaikinimą

Europos lygmens ES direktyvos ir priemonės

- ES strategija „**Europa 2020**“, kuria siekiama kurti daugiau ir geresnių darbo vietų, siekti aukštesnio užimtumo lygmens (75 % visų 20–64 m. amžiaus žmonių) ir užtikrinti, kad iki 2020 m. susidūrusių su skurdu arba socialine atskirtimi arba jų grėsmė žmonių būtų 20-čia milijonų mažiau.
- **Europos sutartis dėl lyčių lygybės** (2011), Europos Tarybos **2014–2017 m. vyrų ir moterų lygybės strategija** ir **Europos Parlamento direktyva 2006/54/EB** dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo ir profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo.

4 JAUNIMO STUDIJŲ IR PROFESIJOS PASIRINKIMAS

4.1 Lyčių dimensija mokiniams renkantis studijas

Naujausi lyčių pasiekimų tarptautinių tyrimų rezultatai rodo, kad merginų pasiekimai yra gerokai aukštesni (PISA, 2000 m., TIMSS, 2003 m., Mullis ir kt., 2004, UNESCO duomenys, 2005 m.). „Cambridge Assessment“ tyrimo ataskaitos duomenimis (2015)³⁴, įdomu tai, kad nors merginų brandos egzaminų bendrieji vertinimai 9 % pranoksta vaikinų rodiklius, bendras gamtos mokslų, matematikos ir technologijų įvertinimų skirtumas yra mažesnis (apie 5 procentinius punktus), o taikomųjų, išraiškos ir humanitarinių dalykų – didesnis (apie 14 procentinių punktų).

Europos Sąjungoje moterys taip pat įgyja daugiau bakalauro, magistro ir daktaro laipsnių (žr. 1 pav.). Nors anksčiau moterys rečiau apsigindavo daktaro laipsnį, ši tendencija pasikeitė, ir pastaruosius 7 metus moterys ir šiuo lygmeniu šiek tiek pirmuoja, Lietuvoje daugiau moterų apsigina daktaro disertacijas jau nuo 2001 m., ir skirtumas žymus - apie 10%.

Vis dėlto merginų akademinį pasiekimų vaizdas neatspindi visos realybės lyčių gebėjimų suvokimo ir jų išnaudojimo aspektu. Nors merginos daugumoje vakarų pasaulio šalių dažniau įgyja universitetinio išsilavinimo laipsnį, jos ir toliau renkasi konkrečius dalykus, ypatingą dėmesį skirdamos edukologijai, socialiniams ir humanitariniams mokslams, sveikatos priežiūrai, o inžinerijos ir informacijos technologijų srityse jų beveik nėra. Vaikinai demonstruoja priešingą tendenciją ir daugiausia renkasi verslo administravimo, inžinerijos ir informacinių technologijų dalykus (žr. 2 pav.).

Ryški jaunų žmonių išsilavinimo pasirinkimo segregacija kelia svarbių klausimų apie priežastis, kurios paskatina merginas ir vaikus kone išimtinai susitelkti į konkrečius dalykus. Be abejonės, asmeniniai prioritetai, siekiai, gebėjimų lygmuo ir profesinė rehabilitacija ateityje vaidina svarbų vaidmenį renkantis dalykus ir studijų sritį. Vis dėlto mokslininkai iškelia dar vieną svarbų parametą – socializaciją. Andrew Stablesas ir Felicity Wikeley (1997) susiaurino pagrindinius veiksnius, kurie formuoja paauglių susidomėjimą ir motyvaciją studijuoti konkretų dalyką, iki keturių:

1. Socializacija lytims priskiriamuose vaidmenyse nuo jauno amžiaus. Neformalios ir pasąmoningos žinutės apie (dominuojantį) vyriškumą ir moteriškumą apibrėžia lyčiai priimtina sritį. Merginos ir vaikinai jaučiasi labiau pasitikintys savimi, kai renkasi jų lyčiai priimtina sritį.

Patricia Murphy (1991), kuri ne vienus metus tyrinėjo merginų pasirinkimą mokytis fizikos, pastebėjo, kaip skirtingai reaguoja vaikinai ir merginos, paprašyti sukonstruoti laivą. Vaikinai konstruoja valtį su varikliais, karo laivus su įmantria ginkluote, o merginos – kruizinius laivus, pabrėždamos pramogoms ir bendravimui skirtas detales. Šis tyrimas parodo, kad merginos ir vaikinai, gavę tokią pat užduotį, atkreipia dėmesį į skirtingus dalykus. Viena vertus, vaikinai koncentruojasi į tai, „kaip tai veikia“, o merginos – į to dalyko sudaromą „įspūdį“.

2. Stereotipiškas įvairių dalykų suvokimas. Lyčių stereotipai dažnai sukuria suvokimą, kad vieni dalykai labiau „tinka“ vaikinams (pvz., kūno kultūra, informacinės technologijos, gamtos mokslai), o kiti dalykai – merginoms (pvz., kalbos, namų ūkio tvarkymas, psichologija, sociologija). Tokį požiūrį taip pat sustiprina mokykliniai vadovėliai, pvz., gamtos mokslų vadovėliuose dominuoja pavyzdžiai, susiję su vaikinų patirtimi

34 <http://www.cambridgeassessment.org.uk/our-research/all-published-resources/research-reports/>

ir interesais. Įdomu tai, kad kai vaikinai ir merginos mokomi atskirai, abiejų lyčių atstovai renkasi ne tokius tradicinius dalykus. Pavyzdžiui, merginos geriau mokosi matematikos ir gamtos mokslų, o vaikinai geriau įvaldo kalbas (Leonard, D. 2007). Kitas fizikos dėstymo vienos lyties mokiniams (mišriose mokyklose) longitudinalinis tyrimas parodė, kad sustiprėjo merginų pasitikėjimas savimi, brandos egzaminų rezultatai buvo geresni ir padidėjo tikimybė, kad jos rinksis fiziką A lygiu (Gillibrand, Robinson, Brawn ir Osborn, 1999). Atrodo, kad merginų labiau teigiamą požiūrį į gamtos mokslus nulemia ne tai, kad klasėje nėra vaikinų, bet didesni mokytojų lūkesčiai ir stipresnis jų palaikymas (Murphy ir Whitelegg, 2006).

3. Bendraamžių spaudimas. Vaikinai yra linkę nesirinkti muzikos ir šokių, kadangi šios veiklos rūšys tradiciškai nepatenka į jų lyties „sritį“ ir paskatina neigiamą bendraamžių reakciją. Tas pats taikytina merginoms, kurios retai renkasi „techninius“ arba su inžinerija susijusius dalykus dėl baimės būti pakrikštytos „vaikėzais“.
4. Lyčių segregacija darbo vietoje ir profesiniame tobulėjime. Lyčių segregacija darbo vietoje skatina vaikus ir merginas rinktis profesijas, kurios atitinkamai laikomos „vyriškomis“ arba „moteriškomis“. Dėl to vaikinai retai renkasi dalykus / studijas, kurios yra susijusios su „priežiūros“ profesijomis, pvz., slauga, ikimokyklinis ugdymas, socialinis darbas ir kt., lygiai kaip ir merginos, mažiau tikėtina, rinksis inžinerijos, informacinių technologijų ir technologijų studijas.

Iššūkis kovoje su lyčių segregacija paaugliams renkantis dalykus ir studijas yra ne tik stumtelėti merginas mokytis gamtos mokslų, o vaikus – humanitarinių dalykų, bet ir taip rengti ugdymo planą, kad jis būtų labiau prieinamas visiems vaikams ir vienodai žadintų jų susidomėjimą. Šia linkme svarbu tyrinėti kliudančias kultūrinės ir mokslines aplinkybes, kurios kuria tokias koncepcijas kaip „gamtos mokslai“, „technologija“ ir „priežiūros įgūdžiai“ (Roger ir Duffield, 2000).

4.2 Kodėl taip mažai moterų renkasi gamtos mokslus?

Pastaraisiais metais įvairūs tyrėjai susidomėjo konkrečioms studijų sritims skiriamu dėmesiu ir ypač pernelyg mažu merginų skaičiumi su gamtos mokslais³⁵, technologija, inžinerija ir matematika (dalykai, dažnai žymimi angliška santrumpa **STEM** (angl. *Science, Technology, Engineering ir Math*). 2010 m. Amerikos universitetų absolventų asociacija (angl. AAUW) yra išleidusi tyrimų apžvalgą pavadinimu „Kodėl tiek nedaug moterų renkasi gamtos mokslus, inžineriją, technologijas ir matematiką?“, norėdama išsiaiškinti menko moterų dalyvavimo STEM sričių profesijose priežastis.

1. Išankstinis nusistatymas. Nusistatymas, kad matematika ir gamtos mokslai yra vyriškosios giminės dalykai, o humanitariniai mokslai ir menai yra susiję su moteriškąja gimine, veikia mūsų požiūrį ir patarimus merginoms dėl šių sričių. Be to, tyrimai rodo, kad dėl neigiamų stereotipų moterys šiose srityse vertinamos kaip mažiau kompetentingos, nebent be menkiausios abejonės gali įrodyti, kad joms sekasi. Vis dėlto moters sėkmė nebūtinai reiškia, kad ji bus mėgstama, todėl moterys dažnai jaučiasi verčiamos rinktis. Savo pačių nusistatymą galite įsivertinti čia <https://implicit.harvard.edu>.

³⁵ Pažymėtina, kad termine STEM gamtos mokslai reiškia pozityviusius, gamtos ir fiziognominius mokslus (fiziką, chemiją, biologiją, geografiją, aplinkosaugą), o ne socialinius mokslus (psichologiją, sociologiją, ekonomiką, politologiją).

2. Merginų rezultatus ir domėjimąsi matematika ir gamtos mokslais lemia aplinka. Vaikinų ir merginų suinteresuotumui rinktis STEM sričių specializaciją veikia išorės veiksniai, net jeigu jų susidomėjimas ir atrodo „įgimtas“ (Hill, Corbet ir Rose, 2010). Atrodo, kad merginoms didžiausią įtaką daro šeimos veiksniai, kaip antai: tėvų išsilavinimas, tautybė ir stereotipinis šeimoje atkuriamas supratimas (Roger ir Duffield, 2000). Be to, kai merginoms patariama, ką rinktis, jos linkusios rečiau rinktis matematiką ir gamtos mokslus (Van Langen, Rekers-Mombarg ir Dekkers, 2006).

Situacija pasikeičia, jeigu merginos drąsinamos patikėti, kad jų gebėjimai gali pasitaisyti. Tyrimai rodo, kad kai tėvai ir mokytojai įskiepija merginoms įsitikinimą, jog jos gali padidinti savo intelektą, gerokai labiau tikėtina, kad jos rinksis matematiką ir gamtos mokslus (Hill, Corbet ir Rose, 2010). Be to, kai merginos giriamos už šių dalykų gebėjimus, jos linkusios vertinti savo gebėjimus tiksliau ir rodo didesnę pasitikėjimą rinktis STEM sričių studijas.

3. Asmeninis suvokimas ir atbaidantys veiksniai. Dažniausiai atrodo, kad vaikinai demonstruoja didesnę pasitikėjimą matematikos ir gamtos mokslų dalykuose, o merginos linkusios nepakankamai vertinti savo STEM dalykų įgūdžius net tada, kai jų rezultatai tokie pat, kaip vaikinų (Gorard, Rees ir Salisbury, 2001; Bahna, 2005). Didelė dalis merginų užsikelia kartelę itin aukštai ir mano, kad norėdamos gerai mokytis STEM dalykų turi gauti „puikius“ pažymus arba būti „gabios“, ir tai atgraso jas nuo noro rinktis šiuos dalykus, kad ir koks būtų jų gebėjimų lygis. Dėl to net ir gaudamos panašius pažymius mokykloje ir per egzaminus, merginos nesiekia karjeros gamtos mokslų ir technologijų srityse.

Be to, merginoms svarbu rasti galimybių lavinti savo erdvinis gebėjimus (kurie svarbūs, norint sėkmingai dirbti inžinerijos ir kitose mokslo srityse), nes tai svarbu joms stiprinant savo pasitikėjimą šiose srityse.

4. Nedideli pokyčiai aukštosiose mokyklose itin daug keičia pritraukiant moteris į STEM sritis. Pokyčiai įvadinėse STEM dalykų paskaitose, siekiant aprėpti platesnę jų taikymo sritį, padeda pritraukti moteris į šiuos mokslus. Tai, kad tarp dėstytojų yra moterų, ir jų atliekamas mentorių vaidmuo taip pat svarbus veiksnys moterims renkantis atitinkamą sritį.

Gerosios patirties pavyzdys: inžinieriai, o kaip Jūs keičiate pokalbį? JAV nacionalinė inžinerijos akademija³⁶

Edukologijos tyrėjai pastebėjo, kad vidurinių mokyklų mokinių žinios apie inžineriją dažniausiai ribotos, ir jie mano, kad tai susiję su „pastatų statymu ir daiktų, ypač automobilių, remontu“. Jie nepripažįsta, kad inžinerija tobulina esamas technologijas arba kuria naujas. Nors ir suaugusieji, ir paaugliai stipriai sieja inžineriją su matematikos ir gamtos mokslų gebėjimais, jiems sunkiau susieti inžineriją ir problemų sprendimą, kūrybiškumą arba teigiamą poveikį pasauliui. Ir taip nutinka nepaisant to, kad kone kiekvienas technologijų inžinierių sumanymas yra skirtas kokiam nors visuomenės poreikiui arba troškimui tenkinti, o didžiąją dalį su sauga susijusių technologijų, pradedant automobilių oro pagalvėmis ir baigiant šalies oro eismo valdymo sistema, maisto gamybos įranga ir dūmų

36 <https://www.nae.edu/19582/Reports/24985.aspx>

detektoriais, sukūrė inžinieriai. Taip iškyla klausimas, jeigu jauni žmonės ir ypač merginos išties nedaug žino apie inžineriją, ar yra susidarę iškreiptą vaizdą apie tai, ką reiškia būti inžinieriumi, kaip tada galime tikėtis, kad jie rimtai svarstys inžineriją kaip karjeros variantą?

Stengdamiesi pritraukti įvairesnių žmonių studijuoti inžineriją, Nacionalinės inžinerijos akademijos atstovai 2007 m. pradėjo projektą pavadinimu „Inžinerija: o kaip Jūs keičiate pokalbį?“. Kartu su rinkos tyrimų ir prekių ženklų sklaidos bendrove jie sukūrė ir išbandė emocingesnes naujas žinutes ir frazes, kuriomis siekė užfiksuoti inžinerijos kūrybiškumą ir įkvepiančius aspektus. Tada šios žinutės buvo skelbiamos vidurinėse mokyklose, profesinio konsultavimo centruose ir universitetuose ir įkeltos į naudotojams patogią svetainę, kad būtų galima jas paskleisti plačiau.

Kaip paminėjo Kolorado inžinerijos ir taikomųjų mokslų prodekanas, „žinutės iš „Changing the Conversation“ smarkiai paveikė mūsų inžinerijos koledžo galimybes pritraukti įvairesnių studentų, ypač moterų ir mažumų atstovų“. Kitas sėkmingas pavyzdys buvo programa „Merginos inžinerijoje: kuriančios ateitį“ (angl. „Girls in engineering: shaping the future“), kurią vykdė Arizonos valstijos universitetas. Čia visa reklaminė komunikacija irgi buvo grįsta žinutėmis iš „Changing the Conversation“. Iš esmės šia programa kviečiamos studentės, „kurios nori daugiau sužinoti apie tai, kokį vaidmenį inžinerija vaidina mūsų gyvenime“, dalyvauti veikloje, kuri padės pritaikyti „kūrybiškumą sprendžiant inžinerinius iššūkius“. Brošiūroje klausama, „Kodėl verta rinktis inžineriją?“, ir atsakoma: „Inžinerija išlaisvina novatorišką dvasią. Inžinieriai nuolat atranda būdų, kaip gerinti mūsų gyvenimą. Inžinerija yra būtina mūsų sveikatai, laimei ir saugai. Inžinieriai padeda kurti ateitį.“

4.3 Vyrai su priežiūra susijusiose profesijose

Su priežiūra susijusiose profesijose, akademinėje ir praktinėje sferoje, daugiausia dominuoja moterys. Nors vertybės, kuriomis grindžiamos su priežiūra susijusios profesijos, nepavaldžios lyčiai, tradiciniams lytims priskiriamiems vaidmenims ir stereotipams, humaniškumas, filantropija, švelnumas ir rūpinimasis ir toliau siejami su moteriškąja „prigimtimi“. Toji mažuma vyrų, kurie pasirenka su priežiūra susijusias profesijas, dažniausiai eina vadovaujančias pareigas, o „priešakinėse linijose“ vyrų pastebimai stinga.

Tiesa ta, kad dėl su priežiūra susijusių profesijų „feminizacijos“ vyrai susiduria su įvairiomis kliūtimis patekti į šias sritis ir jose išsilaikyti. Kalbant konkrečiau, vyrai su priežiūra susijusiose profesijose dažnai susiduria su:

stereotipais ir išankstiniu nusistatymu. Vyrauja suvokimas, kad vyrai, kurie renkasi „moterų dominuojamas“ sritis, yra „kitokie“ arba galbūt „nepakankamai vyriški“, arba laikomi „sumoteriškėjusiais“. Jų tinkamumu dirbti socialinį darbą ir rodyti švelnumą ir rūpestį dažnai abejojama dėl įvairių priežasčių, pradedant emociniu sugebėjimu ir baigiant tinkamumu dirbti su pažeidžiamomis gyventojų grupėmis (pagyvenusiais žmonėmis, vaikais, prievartą patyrusiais asmenimis ir kt.).

Be to, vyrai, kurie dirba su vaikais (ikimokyklinio ugdymo auklėtojai, socialiniai darbuotojai, globėjai) gali būti laikomi „įtartinais“ dėl savo seksualumo (homoseksualumo) arba priežasčių, kodėl jie nori būti su vaikais (pvz., įtarimai pedofilija), ir tai gali atbaidyti

juos nuo noro toliau dirbti tokį darbą. Taip pat jie priversti būti itin atsargūs, „kaip apkabina“ vaikus, net kai patys vaikai to nori.

Atskirtis ir marginalizavimas. Vyrai su priežiūra susijusiose profesijose dažnai išsiskiria kaip „reta rūšis“ ir labai dažnai marginalizuojami. Socialinio darbo ir ikimokyklinio ugdymo studentai dažnai praneša apie priešinimąsi ir sunkumus jiems rasti vietą atlikti praktiką, su kuriais susiduria organizacijose, kuriose dirbtų, o taip pat sulaukia iš savo dėstytojų. Tai lemia, kad didelė dalis studentų vyrų, palyginti su merginomis, meta tokias studijas. Slaugai ir socialiniai darbuotojai taip pat mini įvairius atskirties atvejus, kuriuos lemia jų lytis, kai kolegės moterys atsisako kartu dirbti. Net su priežiūros profesijomis susijusios kalbos vartosenoje ir diskurse vyrai atmetami, kadangi jie neapima abiejų lyčių, ir didžiausias dėmesys skiriamas moterų patirčiai ir poreikiams.

Mažo prestižo profesijos. Su priežiūra susijusios ir visos kitos „moterų dominuojamos“ profesijos vertinamos kaip neturinčios aukšto socialinio prestižo. Daugumoje šalių šios profesijos taip pat prastai apmokamos, o tai sukuria papildomų sunkumų vyrams, kurie šeimoje dažniausiai yra pagrindiniai duonpelniai.

Su priežiūra susijusiose profesijose dirbantys žmonės turi atspindėti visuomenę, kuriai dirba. Dauguma priešakinėse linijose dirbančių vyrų galėtų būti teigiamu pavyzdžiu vaikams, o taip pat suteikti pagyvenusiems žmonėms (ypač vyrams) daugiau pasirinkimo variantų vertinant savo poreikius ir priežiūros teikimą. Su mokytojais vyrais atlikti tyrimai parodė, kad ikimokyklinukų mokytojai vyrai teigiamai prisideda prie vaikų psichinio ir socialinio vystymosi per bendravimo ir darbo su vaikais būdus (Clyde, 1995). Be to, ikimokyklinio ugdymo įstaigose, kur yra mokytojų vyrų, mergaitėms labiau negu berniukams daroma įtaka renkantis užsiėmimus, ir visi vaikai įtraukiami į konstravimo ir judriuosius užsiėmimus (Jensen, 1996).

Gerosios patirties pavyzdžiai iš Danijos³⁷

Vyrų sprendimas rinktis su priežiūra susijusias studijas (t. y. vyrai vaikų darželio auklėtojai) įgijo deramą pagreitį kaip savarankiška tema praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje, kai Danijoje į darbotvarkę buvo įtraukta diskusija apie vyrų teises ir vyriškumo tyrimai ir kai buvo pastebėti pirmieji ženklai, kad šioje srityje dominuoja moterys. Vos užfiksavus šį pastebėjimą, Danijos nacionaliniuose veiksmų planuose atsirado tikslas suardyti pagal lytis segreguotą darbo rinką, o atlikus analizes ir supratęs „vyrų trūkumo“ poveikį priežiūros srityje, prasidėjo įvairūs pokalbiai.

Hjørring savivaldybė – miškininkas

Hjørring savivaldybė panorė sutelkti dėmesį į gamtą kaip esminę darželio kasdienio gyvenimo dalį. Kurį laiką netoliese augęs miškas buvo naudojamas kaip vieta retkarčiais surengti „išvykas“ savivaldybės darželiams, o naujai pastatytame ir visiškai įrengtame mediniame name su tualetais buvo galima prisiglausti blogu oru. Pedagogai ir valstybės tarnautojai pasitarė, kaip geriau pasinaudoti teritorija aplink namą ir gretą mišką. Ministerijai paskelbus apie galimą iniciatyvų stiprinti vyrų dalyvavimą su priežiūra susijusiose profesijose, kilo mintis apie miškininką. Projekte buvo įvertinta tai, kokios naudos vaikai gautų, jeigu darbuotojai būtų įvairesni ir lyčių pusiausvyrą būtų labiau suderinę, kadangi vaikams reikia daugelio skirtingų pažinimo galimybių.

³⁷ Gerner Wohlgemuth, U. Initiatives to promote more male kindergarten pedagogues. The EU Mutual Learning Programme in Gender Equality: Gender segregation in the labour market and education, Denmark 2015

Į darbą buvo priimtas pedagogas vyras, kurio užduotis buvo organizuoti veiklą vaikams lauke. Darželiai suplanavo išvykas į mišką tikėdamiesi gerų rezultatų – tvarkingai suorganizuotų užsiėmimų lauke – ir pranešė tėvams apie sumanymą ir tikėtinus rezultatus. Buvo nupirkta peilių lazdoms pjauti, projekte atsirado daugybė smulkių ilgalaikių projektų, kaip antai: medžių rūšių, sraigių ir šliužų įvairovės pažinimas.

Projektas buvo grįstas daugiausia pradine prielaida, kad su gamta susijusi veikla, pvz., laipiojimas po medžius, suvokiama kaip vyriškųjų vertybių derinys, ir nuoširdžiu įsitikinimu, kad žaidimai lauke patrauks vyrus. Vis dėlto vykdant projektą pradinės prielaidos ir stereotipai buvo paneigti, ir pedagogams vyrams ir moterims pavyko įkvėpti vieniems kitus arba net „išprovokuoti“ parodyti savo gebėjimus. Projektas baigėsi tuo, kad dabar miškininkę vaidina pedagogė. „Galiu padaryti beveik tą patį, kaip vyras. Iš pradžių iš manęs truputį juokėsi, bet daugiau nebesijuokia. Aš net iškløjau trinkeles kieme“, – užsiminė ji. Daugelis tėvų taip pat nurodė, kad jų vaikai buvo labai patenkinti veiklos įvairove. Galbūt taip nutiko dėl to, kad veikla buvo nauja, kitokia, o kartais ir truputį „pašėlusi“. Galiausiai kai kurie tėvai išsakė pasitenkinimą, kad gali pasikalbėti su pedagogu vyru.

4.4 Tėvų keliami lūkesčiai skirtingų lyčių paaugliams renkantis profesiją

Vadovaujantis sisteminiu požiūriu į psichologiją, žmogaus raida aiškinama per sąveiką, kuri išsivysto jų artimiausioje arba platesnėje socialinėje struktūroje, kuriai jis priklauso. Ši raida yra susijusi su vaikų pradiniais profesijų tyrinėjimais, kurie prasideda pirmaisiais gyvenimo metais, sulaukiant paskatų iš šeimos ir artimiausios socialinės aplinkos. Tėvai, be abejonės, vaidina labai svarbų vaidmenį vaikams sprendžiant, kokią studijų sritį, o vėliau ir profesiją rinktis. Daug kas priklauso nuo tėvų suvokimo, vaikų auklėjimo būdų, asmeninių santykių, o daugiausia – socialinės elgsenos ir gyvenimo filosofijos.

Nors iki tam tikro lygio tėvai, regis, pripažįsta, kad laisvas ir nešališkas asmenybės, gabumų, interesų, polinkių, įgūdžių ir kompetencijų tapatinimas su atitinkama profesine sritimi gali padaryti didelę įtaką stiprinant konkurenciją ir tapti sėkmingos profesinės karjeros elementu, jie vis tiek išlieka stereotipinių išankstinių nusistatymų apie tai, kokios profesijos laikomos „priimtiniomis“ kiekvienos lyties atstovams, nelaisvėje. Pavyzdžiui, vaikinukas, kuris atkakliai siekia tapti baleto šokėju ir iš tiesų turi šiai profesijai būtinų gabumų ir atkaklumo, susidurs su tėvų reakcija, ar ši profesija užtikrins jam pragyvenimo šaltinį ir leis jam ateityje išlaikyti šeimą. Be to, tėvai gali išreikšti baimę arba rūpestį dėl galimų prielaidų apie vaiko seksualinę orientaciją (homoseksualumą) arba jo pasmerkimo gėdai. Panašiai ir mergina, kuri nori tapti mechanikos inžiniere, gali susidurti su šeimos reakcija dėl diskriminacijos, kuri gali jos laukti vyrų diskriminuojamose srityje (pvz., jos įgūdžių nepakankamas vertinimas, atstūmimas, sunkios darbo valandos, sunkumai tobulėti, priekabiavimas / bauginimas ir kt.).

Atrodo, kaip profesijos pasirinkimui taip pat daro įtaką šeimos demografinis profilis (tėvų išsilavinimas, profesija, tautybė, šeimos sudėtis, socialinė ir kultūrinė aplinka ir kt.), o ypač tai, kiek šis profilis atspindi konkrečias kultūrinės ir ideologinės lyčių lygybės perspektyvas (David ir kt., 2003). Støren ir Arnesen (2007) atliktas tyrimas taip pat atskleidžia motinos ir tėvo išsilavinimo poveikį vaikų profesijos pasirinkimui: kuo geresnis tėvų išsilavinimas, tuo didesnį teigiamą poveikį jis turi su lytimi nesusijusiam studijų pasirinkimui.

Tėvai neabejotinai tikisi vaikų profesinės ir asmeninės sėkmės. Tačiau norint tą sėkmę pasiekti, tėvams svarbu pasinagrinėti šį klausimą bendradarbiaujant su ekspertais (pvz.,

profesijos konsultantais) ir gauti pagrįstos ir naujos informacijos apie darbo rinką ir susidariusią finansinę situaciją. Pasak Pirėjo universiteto profesoriaus Theodoroso Katsanevaso (Katsanevas, T., 2004), tėvams reikia pripažinti savo vaikų tikrąjį charakterį, gabumus, įgūdžius, galimybes, lūkesčius, troškimus ir gyvenimo filosofiją – kitaip tariant, kas jie yra, ko jie nori ir ką gali padaryti, neatsižvelgiant į jų lytį. Tik tada tėvai galės nešališkai patarti savo vaikams ir juos palaikyti ir atsikratyti visų išankstinių nusistatymų apie kryptis, kurios leis vaikams realizuoti visas savo galimybes.

4.5 Įgūdžiai ir patarimai: skatinti rinktis profesiją išeinant už lyčių „dėžučių“ ribų

Į mokytojus dažnai kreipiamasi patarimo mokiniams dėl studijų ir profesijos pasirinkimo. Mokytojai atsiduria nelengvoje padėtyje, kadangi dažnai tenka išlaikyti pusiausvyrą tarp to, ką vaikai nori studijuoti, kas yra įmanoma pagal jų gebėjimus, įgūdžius ir gabumus, ir ko nori tėvai – pastarasis noras gali sutapti su mokinio noru arba jam prieštarauti. Mokytojams svarbu padėti mokiniams išsinagrinėti profesinės karjeros klausimą visais aspektais ir įvertinti platesnį pasirinkimų ratą, atsikračius išankstinio nusistatymo. Mokiniams taip pat reikia patarimų renkant atitinkamą informaciją, ieškant duomenų ir papildomos paramos, kurie būtini ieškant geriausio pasirinkimo, visada stengiantis kuo geriau realizuoti savo galimybes. Dėl to

- per asmeninės apžvalgos ir refleksijos procesą mokytojai išsiaiškina savus stereotipinius įsitikinimus, požiūrius ir supratimą ir stengiasi pakoreguoti savo pačių kultūrinius „faktus“, kurie trukdo nešališkai patarti mokiniams;
- stengiasi įkvėpti susidomėjimą konkrečia pamoka merginoms ir vaikinams, pateikdami tokių pavyzdžių ir patirčių, kurios vienodai įdomios abiejų lyčių atstovams;
- propaguoja sampratą, kad priežiūros įgūdžiai yra vyriškojo vaidmens dalis, ne „bausmė“ ar įžeidimas vyriškumui;
- skatina mokinius kritiškai vertinti nelygybės apraiškas darbo rinkoje, o taip pat lyčių profesinės segregacijos poveikį. Tai stiprina jų supratimą apie lyties svarbą darbo vietoje ir padeda jiems apsispręsti dėl pasirinkimo, mažiau atsižvelgiant į lyties aspektą;
- siekia plėsti mokinių svarstomų variantų ribas ir skatina juos įvertinti netradicines „moterų arba vyrų dominuojamas“ profesijas;
- jautriai bendrauja su vaikais, kurie yra „kitokie“ (apranga, kalba, elgsena, interesais ir kt.) ir išreiškia savo lytį ne pagal normas. Žinokite, kad Jūsų pačių elgesys gali atspindėti išankstinį nusistatymą ir apriboti tokių vaikų svarstomų pasirinkimo variantų ribas, nors Jūsų ketinimas buvo juos „apsaugoti“;
- domėkitės savo mokinių polinkiais, gabumais, interesais ir pasiekimais ir stenkitės padėti jiems ugdytis savimonę ir tapatybės savivoką. Mes padedame vaikams atrasti savo gabumus ir polinkius, ugdytis stipriąsias savybes ir rasti įgyvendinamus sprendimus;
- ypač svarbu padėti merginoms atpažinti savo įgūdžius ir gebėjimus (ypač STEM sričių), kadangi jos dažnai linkusios nepakankamai juos vertinti. Kuo labiau merginos tiki turinčios gebėjimų arba įgūdžių lavinti savo protinius gabumus, tuo daugiau galimybių jos turi siekti karjeros gamtos mokslų ir technologijų srityje;
- rodykite pagarbą vaikų pasirinkimui, nors ir jaučiame, kad jie „bėga“ nuo tradicinių modelių. Žinoma, svarbu su jais aptarti šių profesijų darbo sąlygas, *kad paskatintume*

vaikus pamąstyti, bet ne užkirsti jiems kelią. Mes suteikiame realistišką, išsamią, pagrįstą, subalansuotą ir objektyvią informaciją, įskaitant už ir prieš, kad vaikai galėtų viską pasverti ir priimti informacija grįstus sprendimus;

- palengvinkite prieigą prie informacijos ir padėkite vaikams susisiekti su įstaigomis ir socialiniais partneriais, kurie gali padėti jiems gauti reikiamos informacijos ir pagalbos;
- siekite palaikyti pusiausvyrą tarp vaikų ir jų tėvų pageidavimų, atvirai aptarti su tėvais jų rūpesčius ir juos pripažinti, bet taip pat skatinkite juos pažvelgti į situaciją iš kitos perspektyvos. Mes suteikiame informacijos apie žmones, kurie pasiekė sėkmę „netradicinėje“ savo lyčiai srityje, kurių patirtis buvo teigiama. Jeigu kyla mokinio ir tėvų ginčas arba konfliktas, siunčiame juos pas profesinio orientavimo specialistą (mokyklos konsultantą), kuris gali patarpininkauti;
- nors vaikams nėra būdinga kreiptis į mokytojus nuomonės arba patarimo dėl būsimų studijų pasirinkimo, svarbu atminti, kad mokytojas neprivalo nuodugniai konsultuoti mokinių. Svarbu patarti mokiniui kreiptis į mokyklos konsultantą, kad jis turėtų galimybę gerai išsinauginėti turimus pasirinkimo variantus arba nuodugniai aptarti jam rūpimus ar jį neraminančius klausimus.

BIBLIOGRAFİJA

- Alvarez-Nunes, T. (2014). Combating gender stereotypes in the education system: success stories. Published in the *Council of Europe's Conference report on "Combating gender stereotypes in and through education"*, Helsinki, 2014
- Axinn W.G., Young-DeMarco L., & Caponi -Ro M. (2011) Gender Double Standards in Parenting Attitudes. *Social Science Research*, 40(2): 417–432.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of identity*. New York: Routledge.
- Cardwell, M. (1996). *Dictionary of Psychology*. Chicago IL: Fitzroy Dearborn.
- Clyde, M. (1995). *Is early childhood a man's world?* Paper presented at the 6th Early Childhood Convention, Auckland.
- Council of Europe, Directorate of Youth and Sport (2007) *Gender Matters: A manual on addressing gender-based violence affecting young people*
- Crompton R, Lyonette C. (2005). The new gender essentialism--domestic and family 'choices' and their relation to attitudes. *British Journal of Sociology*, 56(4):601-20.
- Čepaitienė, G. (1996) Lyčių atspindžiai V-VI klasių skaitiniuose. *Feminizmas ir literatūra*. – Vilnius: LVU, 118-124.
- David, M.E., Ball, S.J., Davies, J. & Reay, D. (2003). Gender Issues in Parental Involvement in Student Choices of Higher Education. *Gender and Education*, 15(1), 21-36.
- Deligianni-Kouimtzi, V., Ziogou-Karastergiou, S. & Frosi, L. (2003). Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). *Gender Equality Index 2017: Measuring Gender Equality in the European Union 2005-2015*. (2017) available at <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2017-measuring-gender-equality-european-union-2005-2015-report>
- Elwood, J. (2005). Gender and achievement: What have exams got to do with it? *Oxford Review of Education*, 31(3), 373-393.
- Fagan, C., & Rubery, J. (1996). The salience of the part-time divide in the European Union. *European Sociological Review*, 12(3), 227-250.
- Gillibrand, E., Robinson, P., Brawn, R. & Osborn, A. (1999). Girls' participation in physics in single sex classes in mixed schools in relation to confidence and achievement. *International Journal of Science Education*, 21(4), 349-362(14).
- Gkotovos A., Mavrogiorgos G., Papaconstantinou P. (2000). Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη. Εκδόσεις GUTENBERG.
- Gorard, S., Rees, G., & Salisbury, J. (2001). Investigating the patterns of differential attainment of boys and girls at school. *British Educational Research Journal*, (27), 125-139.
- Hill, C., Corbett, C. & St. Rose, A. (2010). *Why So Few? Women in Science, Technology, Engineering, and Mathematics*. Washington D.C.: American Association of University Women.
- Jensen, J.J. (1996). *Men as Workers in Childcare Services*. Brussels: European Commission discussion paper. European Commission Network on Childcare.

- Jones, S., & Myhill, D. (2004b). Seeing things differently: teachers' constructions of underachievement. *Gender and Education*, 16(4), 531-546.
- Katsanevas, Th. (2004). *Επαγγέλματα του Μέλλοντος και του Παρελθόντος: Προοπτικές επαγγελμαμάτων στην Ελλάδα*. Εκδόσεις Πατάκη.
- Kurtz-Costes, B., Rowley, S.J., Harris-Britt, A. and Woods. T.A. (2008). Gender stereotypes about mathematics and science and self-perceptions of ability in late childhood and early adolescence. *Merrill-Palmer Quarterly*, 54(3):386-409
- Lietuvos statistikos departamentas. Moterys ir vyrai Lietuvoje (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018). Vilnius.
- Lippmann, W. (1922) *Public Opinion*, Publisher: Harcourt, Brace & Co, New York.
- Lips, H.M. (1992). Gender- and Science- Related Attitudes as Predictors of College Students' Academic Choices. *Journal of Vocational Behavior*, (4), 62-81.
- Liukinevičienė, L., Gudžinevičiūtė, O.L. (2001). Pasaulio socialinės geografijos vadovėlių iliustracijų analizė lyčių aspektu. *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai /mokslo darbai/* -Vilnius, 24-37.
- McLeod, S. A. (2015). Stereotypes. Retrieved from www.simplypsychology.org/katz-braly.html
- Merkys, G., Purvaneckienė, G., Ruškus, J., Kazlauskaitė, I. (2001). Lytiškumo stereotipų raiška Lietuvos mokytojų ir mokinių populiacijoje: apklausos raštu duomenys. *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai /mokslo darbai/* - Vilnius, 69-107.
- Messner, M.A. (2000). Barbie Girls versus Sea Monsters: Children Constructing Gender. *Gender and Society*, 14(6), 765-784.
- Murphy, P. (1991) Assessment and Gender. *Cambridge Journal of Education Vol. 21, Iss. 2*
- Murphy, P., & Whitelegg, E. (2006). Girls in the Physics Classroom: A review of the research on the participation of girls in Physics. *Institute of Physics Report. Open University, UK*
- Murphy, P., & Whitelegg, E. (2006). Girls and physics: continuing barriers to 'belonging'. *Curriculum Journal*, 17(3), 281-305.
- Niederle, M. and Vesterlund L. (2007). Do women shy away from competition? Do men compete too much? *Quarterly Journal of Economics*, 122:1067-1101.
- Novelskaitė, A., Purvaneckienė, G. (sud.). (2007). *Moteris fiziniuose ir technologijos moksluose: mokinė, studentė, mokslininkė*. Vilnius: VU.
- OECD (2005a). School factors related to quality and equity. Results from PISA 2000. http://www.pisa.oecd.org/document/35/0,3343,en_32252351_32236159_34669667_1_1_1_1,00.html
- Purvaneckiene, G., Stonkuvienė, I., Zakeviciute, R., Ziliukaite, R., Vasiljeviene, N. (2007). Lithuania: country report. *Women in Sciences and High Technology in the Baltic States: problems and solutions*. Vilnius, 37-102.
- Pana, A. & Lesta, S. (2012). Youth for Youth : Empowering young people in preventing gender-based violence through peer education. © Mediterranean Institute of Gender Studies

- Raghavendra T. (2014) *Understanding Gender: A training module for teachers*. KHPT, Faculty of Public Health and Policy, London School of Hygiene and Tropical Medicine, UK
- Roger, A., & Duffield, J. (2000). Factors underlying persistent gendered option choices in school science and technology in Scotland. *Gender and Education*, (12), 367 – 383.
- Rockefeller Foundation (2016). *Women in Leadership: Why it Matters*. <https://www.rockefellerfoundation.org/report/women-in-leadership-why-it-matters/>
- Rosenthal, R. & Babad, E.Y. (1985). Pygmalion in the Gymnasium, *Educational Leadership*, 34(1), 36-39.
- Rosenthal, R. & Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the classroom: Teacher expectation and pupils' intellectual development*. New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
- Rubery, J. & Fagan, C. (1995). Gender Segregation in Societal Context. *Work, Employment and Society*, 9(2), 213-240.
- Siegal, M. (1987). Are sons and daughters treated more differently by fathers than by mothers? *Developmental Review*, 7(3), 183-209.
- Stables, A. & Wikeley, F. (1997) Changes in Preference for and Perceptions of Relative Importance of Subjects During a Period of Educational Reform. *Educational Studies Vol. 23, Iss. 3*
- Stankevičienė, N. (1997). *Švietimo įtaka moterų veiklos galimybių plėtrai Lietuvos visuomenėje*: daktaro disertacija. Rankraštis, Kaunas.
- Stavridou, E., Solomonidou, Ch. & Sachinidou, N. (1999). Συγκλίσεις και αποκλίσεις στις απόψεις ανδρών και εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία και μάθηση των Φυσικών Επιστημών στο δημοτικό σχολείο. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 169-190
- Støren, L.A. & Arnesen, C. Å. (2007). Women's and men's choice of higher education—what explains the persistent sex segregation in Norway? *Studies in Higher Education*, 32(2), 253-275.
- Šidlauskienė, V. (2001). Lyties šališkumas bendrąjį lavinimą reglamentuojančiuose dokumentuose. *Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai /mokslo darbai/* - Vilnius, 38- 54.
- Tomlinson, J. (2006). Women's work-life balance trajectories in the UK: Reformulating choice and constraint in transitions through part-time work across the life-course. *British Journal of Guidance & Counselling*, 34 (3), 365-382
- Turner, P.J. & Gervai, J. (1995). A multidimensional study of gender typing in preschool children and their parents: Personality, attitudes, preferences, behavior, and cultural differences. *Developmental Psychology*, 31(5), 759-772.
- UNESCO (2005). *Global education Digest. Comparing Education Statistics Across the World*. Montreal: 2005. Retrieved January 25th 2007, from http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=6086_201&ID2=DO_TOPIC
- Van De Werfhorst, H.G., Sullivan A., and Cheung, S.Y (2003). Social class, ability and choice of subject in secondary and tertiary education in Britain. *British Educational Research Journal*, 29:41–62
- Van Langen, A., Rekers-Mombarg, L. & Dekkers, H. (2006a). Sex-related Differences in the Determinants and Process of Science and Mathematics Choice in Pre-university Education. *International Journal of Science Education*, 28(1), 71-94.

- Van Langen, A., Rekers-Mombarg, L. & Dekkers, H. (2006b). Group-Related Differences in the Choice of Mathematics and Science Subjects. *Educational Research & Evaluation*, 12 (1), 27-51.
- Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. United Kingdom: Blackwell publishers.
- Well, B. & Heilamn M. (2005). *Research in social issues in management: Managing social and ethical issues in organizations*. (Chapter 2) Vol. 5, Information Age Publishers, Westport, CT.
- Will, J.A., Self, P.A. & Datan, N. (1976). Maternal behavior and perceived sex of infant. *Journal of Orthopsychiatry*, 46(1), 135-139.
- Wood E., Senn Charlene Y., Desmarais S, Park L., Verberg N. (2002). Sources of Information About Dating and Their Perceived Influence on Adolescents. *Journal of Adolescent Research*. 17: 401–417.
- Younger, M., Warrington, M. & Williams, J. (1999). The gender gap and classroom interactions: reality and rhetoric? *British Journal of Sociology of Education*, (20), 325–341.

Adresas: S.Konarskio g. 49 808 kab. LT-03123, Vilnius, Lietuva

Tel: +370 5 2629 003

Elektoninis paštas: mic@lygus.lt

Puslapis: www.moteruinformacijoscentras.lt

Facebook: Moterų informacijos centras

Daugiau informacijos apie lyčių lygybę: www.lygus.lt